

PACHOMIUS: SİSTEMLİ KENOBITİK YAŞAMIN VE HİRİSTİYAN MANASTIR GELENEĞİNİN KURUCUSU*

Cüneyt Yeşil Canan Seyfeli*****

Öz

Makalenin konusu sistemli kenobitlik yaşamın ve Hıristiyan manastır geleneğinin kurucusu Pachomius (yak. 292-346)'tur. Pachomius'un kurduğu manastır sistemi kenobitlik, yani toplu yaşam keşifliğini ifade eder. Pachomius'un önceki yaşamındaki şu aşamalar bu sistemi geliştirmesinde etkili olmuştur: çiftçi bir Kıpti ailede doğması, Roma ordusunda askerlik yapması, Pagan Serapis tapınağında bir yıl yaşaması ve vaftiz olduktan sonra üç yıl apostolik geleneği tecrübe etmesi. Bu tecrübe onu keşif yaşamına itmiştir. Komünal yaşamı istemesindeki en önemli tecrübe ise Aziz Palamon'la küçük bir topluluk oluşturdukları dönemdir. Ardından Tabennesi'deki ilk manastırla kendi manastır sistemini kurmaya başlamış ve henüz hayattayken sistemli bir kenobitlik yaşam modeli oluşturmuştur. Çalışmanın konusu Pachomius, Pachomian manastır sistemi ve manastır kurallarıyla sınırlandırılmıştır. Bu hususlar konunun anlaşılması bakımından yeterlidir. Çalışmanın temel amacı Pachomius tarafından kurulan manastırların kurallar vasıtasıyla sistemleştirildiğini ve bu manastır sisteminin Hıristiyanlık tarihinde ilk model ve temel olduğunu ortaya koymaktır. Pachomius'un bireysel keşifliği komünal manastır yaşamına dönüştürmesi ve keşif yaşamıyla dünyevi yaşamı birbirine yaklaştırarak dengeli bir kenobitlik yaşam geliştirmesi de makalenin hedeflerindedir. Pachomius'un önceki yaşamı ve manastırları kurma süreci, kenobitlik manastır fikrinin geliştiğini göstermektedir. Fikirlerinin oluşum sürecindeki en önemli aşamanın Palamon'la birlikte küçük komünal yaşam süreci olduğu görülmüştür. Çünkü keşiflerin ruhsal hedefleri doğrultusunda beraber yaşayabileceklerini tecrübe etmiştir. Manastırlar kurma sürecindeki en önemli aşama ise bazı keşifleri manastırdan kovmasıdır. Pachomius, ilk dönemde nazikçe hizmet etmeyi düstur edinmiş, fakat bu tavrı bazı acemi keşifler tarafından suistimal edilince onları kovmuştur. Bu olayın düzen ve kural geliştirmenin ilk açık adımı olduğu görülmüştür. Pachomius'un Kilise hiyerarşisi ve kanonik öğretiyile sorunu olmadığı, ancak Kilise idaresine çok yakın da durmadığı, böylece bir denge oluşturduğu anlaşılmıştır. Çoklu manastır idaresi onun zeki, içten, kararlı ve inançlı olduğunu gösterirken bu durum ünlenmesine de yol açmıştır. Onun ilk manastır kuralları ve yaşamına dair veriler hem Batı'da hem Doğu'da yeni manastırlar kurulmasına, Basil ve Benedict

* Bu makale, Cüneyt Yeşil tarafından hazırlanan *Süryani Kadim Kilisesi'nde Ruhbânlık* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi. Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı.

e-mail: cuneytyesil@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-3312-8321>

*** Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı.

e-mail: cseyfeli@yahoo.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-3379-2812>

Atıf/Citation: Yeşil, Cüneyt - Canan Seyfeli, "Pachomius: Sistemli Kenobitlik Yaşamın ve Hıristiyan Manastır Geleneğinin Kurucusu". *BAİD 17* (Haziran 2023), 51-84.

kuralları gibi yeni kurallar geliştirilmesine ön ayak olmuştur. Pachomius'un manastır sistemi Suriye, Anadolu ve Mezopotamya'da yayılırken Yunanlılar, Süryaniler, Ermeniler gibi topluluklar arasında zamanla kabul görmüştür. Pachomian manastır sistemi ve kuralları bütün Hıristiyan manastırlarının temeli olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hıristiyanlık, Aziz Pachomius, Monastisizm, Pachomian Manastırları, Pachomian Kuralları.

PACHOMIUS: THE FOUNDER OF SYSTEMATIC CENOBITIC LIFE AND THE CHRISTIAN MONASTIC TRADITION

Abstract

The subject of the article is Pachomius (c. 292-346), the founder of the systematic cenobitic life and the Christian monastic tradition. The monastic system established by Pachomius refers to cenobitic, that is, communal life monasticism. The following stages in Pachomius' previous life were instrumental in developing this system: being born into a farming Coptic family, serving in the Roman army, living in the Pagan temple of Serapis for one year, and experiencing the apostolic tradition for three years after baptism. This experience led him to the life of monk. The most important experience in wanting the communal life is the period when they formed a small community with St. Palamon. Then he started to establish his own monastic system with the first monastery in Tabennesi and created a systematic cenobitic life model while he was still alive. The subject of the study is limited to Pachomius, the Pachomian monastic system and monastic rules. These three points are enough to understand the subject. The main purpose of the study is to reveal that the monasteries established by Pachomius were systematized by rules and that this monastic system was the first model and basis in the history of Christianity. Pachomius's transformation of individual monkhood into communal monastic life and his development of a balanced cenobitic life by bringing monk life and earthly life closer together are among the aims of the article. Pachomius' previous life and the process of founding monasteries show that his ideas developed. It was seen that the most important stage in the formation process of his ideas is his small communal life with Palamon. Because he has experienced that monks can live together in line with their spiritual goals. The most important step in the process of establishing monasteries is to expel some monks. Pachomius made it his motto to serve kindly at first, but when this attitude was abused by some novice monks, he expelled them. It was seen that this event was the first clear step of order and rule development. It has been understood that Pachomius had no problems with the Church hierarchy and the cononic doctrine, but did not stay too close to the Church administration, thus creating a balance. The communal monastic administration showed him to be intelligent, sincere, determined and faithful, and this led to his fame. His first monastic rules and data on his life led to the establishment of new monasteries in both the West and the East, and the development of new rules such as Basil and Benedict rules. While the monastic system of Pachomius spread in Syria, Anatolia and Mesopotamia, it gained acceptance among communities such as Greeks, Assyrians and Armenians. The Pachomian monastic system and rules became the basis of all Christian monasteries

Keywords: Christianity, Saint Pachomius, Monasticism, Pachomian Monasteries, Pachomian Rules.

Giriş

Makalenin konusu sistemli kenobitik (*koinos bios/κοινός βίος*)¹ yaşamın ve Hıristiyan manastır geleneğinin kurucusu olan Aziz Pachomius (yak. 292-346)'tur. Pachomius'un hayatı, geliştirdiği manastır sistemi ve manastır

¹ A. Donahue, "Cenobites", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Berard L. Marthaler (Washington: Catholic University of America, 2003), 3/334; J. Gribomont, "Cenobitism", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Berard L. Marthaler (Washington: Catholic University of America, 2003), 3/334-335.

kuralları konunun anlaşılması için yeterlidir. Çünkü bu hususlar değerlendirildiğinde Pachomius'un hem komünal keşiş yaşamının hem de bugünkü Hıristiyan manastır yaşamının temeli olduğunu ortaya koymak mümkündür.

Hıristiyan manastırcılık sistemi, IV. Yüzyılda Mısır'da ortaya çıkmıştır. Hıristiyan manastır yaşamının ilk örneği olarak Antonius (251-356) gösterilse de kenobitik manastır yaşamının kurucusu Pachomius'tur. Pachomius öncesindeki keşiş yaşamı, Antonius'ta olduğu gibi çölde, ormanda ya da dağlarda, yani ıssız yerlerde ve mağaralarda yalnız münzevilik anlamındaydı. Bu tür münzevilik *eremitik*² olarak tanımlanmıştır. *Eremitler anchorite, hermit, sarabait ve girovagi* diye isimlendirilen dört gruba ayrılmıştır. İlk *hermitlerin* Vaftizci Yahya ve Aziz Pavlus olduğu söylenmektedir. Bu, aslında kutsal metinlere dayandırma noktasıdır. *Hermitler* ya çıplak bir kayanın üzerinde ya da çölde dar bir hücrede yaşamlarını sürdürmüşlerdir.³ Lavra (*laura*) tipi keşişlikte ise münzeviler merkezi bir bina etrafında ayrı hücrelerde yaşarlar. İlk lavra tipi kiliseyi Aziz Chariton'un (ö. 350) Kudüs yakınlarında kurduğu kabul edilir.⁴ Lavra tipi keşişlik kenobitik yaşamdan çok *eremit* keşişliği andırmaktadır.

Pachomius'un kurmuş olduğu manastır sistemi Hıristiyanlık tarihinde bir dönüm noktasıdır. Çünkü onun toplu yaşama dayalı manastır sistemi, sonraki dönemlerde teşekkül eden manastırlar için bir model olmuştur. Aynı şekilde, Pachomius'un manastır kuralları belirlemesi hem bir olgu olarak hem de Hıristiyanlık tarihinde ilk örnek olması açısından önemlidir. Onun asketik keşiş yaşamı ile dünyevi yaşamı uzlaştıran dengeli bir yaklaşıma dayanan kuralları, günümüz Hıristiyan manastırlarının yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu denge, önce ıssız yerlerdeki bireysel keşiş yaşamının site şehir benzeri manastır yaşamına dönüşmesine, ardından şehir içlerine kadar ulaşan rahip ve rahibe manastırlarının doğmasına yol açmıştır.

² J. M. Besse, "Hermits", *Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1913), 7/280-281; A. Donahue, "Hermits", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Berard L. Marthaler (Washington: Catholic University of America, 2003), 6/799-800.

³ Donahue, "Hermits", 6/799-800; Juan Manuel Lozano, "Eremitism", *The Encyclopedia of Religion* (New York, 1987), 2/137; R. Wheler Bush, *The Life and Times of Chrysostom* (London: The Religious Tract Society, 1885), 88; A. Donahue, "Anchorites", *New Catholic Encyclopedia* (Washington D.C: Thomson and Gale, 2003), 1/397.

⁴ James O. Hannay, *The Spirit and Origin of Christian Monasticism* (London: Methuen and Co., 1903), 118,195; Isaac Gregory Smith, *Christian Monasticism from the Fourth to the Ninth Centuries of the Christian Era*. (London: A. D. Innes And Co., 1892), 38-46; M. C. Mccarthy, "Laura", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Gregory F. LaNave, thk. Berard L. Marthaler (Thomson and Gale, 2003), 8/381.

Çalışmanın temel amacı mevcut veriler ışığında Aziz Pachomius'un yaşamının dönüm noktalarını ve Pachomian manastır sisteminin alt yapısını, kurmuş olduğu kenobitik manastır yaşamını ve temel manastır kurallarını bütünlük içerisinde ortaya koymaktır. Ayrıca onun kenobitik yaşam biçimini kurarak manastır yaşamını kurallar geliştirerek sistemleştirmesi ve bu özellikleriyle tarihsel süreçte kurulan diğer Hıristiyan manastırları için bir örnek teşkil etmesini ortaya koymak da hedefler arasındadır.

Pachomius ve onun dönemindeki manastır yaşamına dair fazla kaynak yoksa da IV. Yüzyıl ile V. Yüzyılın ilk çeyreğine ait klasik metinler onun manastır sistemi ve kurallarını açığa çıkarmada yeterlidir. Ayrıca yaklaşık son iki yüzyıldaki araştırmalar ve klasik metinler üzerine yapılan çalışmalar oldukça fazladır. Klasik metinleri Pachomius'un biyografisi, Pachomian kuralları ve mektuplar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bu metinlerin tamamını Armand Veilleux, "*Pachomian Koinonia*" (3 cilt) şeklinde Pachomius'un kendi topluluğunu isimlendirdiği kelimeyle tanımlayarak İngilizceye çevirmiş ve yayınlamıştır.⁵ Bunun dışında aynı metinlerle ilgili başka çalışmalar da vardır. Palladius (363-430)'un 419-420'de yazdığı "*Lausiaca History*" adlı eseri⁶ de Pachomian manastır sistemi açısından değerli bir metindir.

Çalışmada Aziz Pachomius'un Hıristiyan manastırcılığının kurucusu olduğu, bunun bir sistem olarak ifade edilebileceği ve kurallar geliştirmesinin bir sistem olduğunun göstergesi kabul edilebileceği sonucuna varılmıştır. Onun manastırcılığının basit ama keşişlik yaşamı ile dünyevi yaşamı birleştirerek bir denge oluşturmasının kurduğu yapının düzenli bir sistem olduğunu kanıtladığı anlaşılmıştır. Kurallarındaki manastırın idaresi, keşişlerin sınıflandırılması, keşişlerin aileleriyle ve dışarıyla ilişkilerinin belirlenmesi, keşişlerin birbirleriyle ilişkilerinin düzenlenmesi, keşişlerin yeme, içme, uyuma ve çalışmalarının düzenlenmesi gibi temel ilkelerin dış dünyadan ve dünya hayatından tamamen kopmadan keşiş hayatının sürdürülebildiğini gösteren ilk örnek olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma, bu hususlar dikkate alınarak sırasıyla "Aziz Pachomius'un Hayatı", "Pachomian Manastır Sistemi: Kenobitik Yaşam Biçimi" ve "Pachomian Manastır Kuralları" başlıkları altında ele alınmıştır.

⁵ *Pachomian Koinonia: The Life of Saint Pachomius*, çev. Armand Veilleux (Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1980); *Pachomian Koinonia: Pachomian Chronicles and Rules*, çev. Armand Veilleux (Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1981); *Pachomian Koinonia: Instructions, Letters and Other Writings of Saint Pachomius and His Disciples*, çev. Armand Veilleux (Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1982).

⁶ R. T. Meyer, "Lausiaca History (Palladius)", *New Catholic Encyclopedia* (Washington: Catholic University of America, 2003), 8/381.

1. Aziz Pachomius'un Hayatı

Aziz Pachomius'un yaklaşık olarak 292-346 tarihleri arasında yaşadığı kabul edilir.⁷ Onun hayatı hakkında kendi döneminde yazılmış açık, kesin ve detaylı bilgi yoktur. Onun hayatıyla ilgili ilk ayrıntılı bilgi Palladius'un (363-430) 419-420'de yazdığı *Lausiatic History* adlı Doğu keşişlerini anlatan eserinde⁸ yer almaktadır. Onun hayatıyla ilgili verilen bilgiler bazı araştırmacılar tarafından sorgulanabilir bulunmuştur.⁹ Bununla birlikte kilise tarihi daha çok onun çileli yaşamıyla ilgilenmiştir. Aynı ilgiyi barındıran Sozomen (ö. 450), Pachomius hakkında iki önemli veriye dikkat çekmiştir. Bunlar Pachomius keşişliğinin kökeni ve onun kendi keşişlik teşkilatının kurucusu olmasıdır. O, Mısır ve Scetis (Vadi'n Natrun'da) keşişlerinden bahsederken aynı yer ve dönemde Pachomius'un da yaşadığını belirtmiştir.¹⁰ Scetis keşişlerinden bahsettiği başka bir bölümde Pachomius'un da Scetis'ten beslendiğini açık şekilde ifade etmiştir.¹¹ Mısır ve Scetis keşişlerinden bahsederken Sozomen hem Hıristiyan keşiş yaşamının kökenine ışık tutmuş hem de Pachomius'u Palladius gibi diğer keşişlerden ayırıp Tabennesyalılar olarak adlandırarak farklı ve kendine has bir oluşum olduğunu vurgulamıştır.¹²

Pachomius'un kişisel yaşamıyla ilgili Sozomen'de olduğu gibi özellikle keşişliğiyle ilgilenme söz konusudur. Diğer tüm azizlere ilişkin anlatımlarda olduğu gibi Pachomius'un hayatı hakkında da çoğu zaman olağanüstü'lüklere yer verilmiştir. Bu anlatılarda ölüleri diriltme, azizlerin şeytanla mücadeleleri ve muvaffakiyetleri, açlık ve uykusuzluğa karşı dirençleri ve zor hayat şartları altında hayatta kalmaları gibi mucizevi konular yer alır.¹³

Tarihsel bir şahsiyet olarak değerlendirildiğinde Pachomius'un hayatı hakkında kırık dökük bilgiler mevcuttur. Bunlar birleştirildiğinde Pachomius'un 290 veya 292 yılında Yukarı Mısır'da Nil'in batı kıyısındaki Thebais'in güneyinde bulunan Esneh kenti yakınlarında Šne (Latopolis) kasabasında doğduğu bilinmektedir. Dolayısıyla köken olarak Mısırlıdır. Çifçilikle geçimini sürdüren pagan ve Kıpti

⁷ William Harmless, *Desert Christians: An Introduction to the Literature of Early Monasticism* (New York: Oxford University Press, 2004), 119.

⁸ Meyer, "Lausiatic History (Palladius)", 8/381.

⁹ Smith, *Christian Monasticism*, 243.

¹⁰ Sozomen, *Ecclesiastical History of Sozomen, Comprising a History of The Church, From A. D. 324 to A. D. 440*, çev. Edward Walford (London: Henry G. Bohn, 1855), III/XIV.

¹¹ Sozomen, *Ecclesiastical History*, VI/XXIX.

¹² Sozomen, *Ecclesiastical History*, III/XIV; Palladius, *The Lausiatic History of Palladius*, çev. W.K. Lowther Clark (New York: The Macmillan Company, 1918), Chap. 32; Bilal Baş, *Çölü Fethetmek: Geç Antikçağ'da Mısır Manastırları* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 215M.S.).

¹³ *The Paradise of the Holy Fathers* (London: Chatto Windus, 1907), 1/130.

bir ailenin üyesidir. İki küçük kardeşi ve bir ağabeyinin olduğu rivayet edilmektedir.¹⁴ Kardeşlerinin adı John ve Maria'dır. Bu isimler, Kıpti ismi olmadığı için ailesinde Yahudi veya Hıristiyan olanların bulunduğu ya da kökenlerinde Yahudilik veya Hıristiyanlık olduğu ileri sürülebilir. Ancak en kuvvetli ihtimal, bu isimlerin sonradan verilmiş olmasıdır.¹⁵ Bu ihtimali onun Hıristiyan olduktan sonra Hıristiyan dünyada şöhret kazandığı Kıpticeden gelen Pachomius adı da desteklemektedir. Çünkü "*Pachom*" ismi Kıptice olup "*Kralın doğanı*" anlamına gelmektedir.¹⁶

Pachomius'un gençliği hakkında kesin ve açık veriler yoktur.¹⁷ Ancak diğer Hıristiyan azizlerinde olduğu gibi, onun da gençliğiyle ilgili çeşitli doğaüstü olaylar anlatılır. Bu olaylara şeytanın ona köpek gibi görünmesi ya da bir kadın şekline girerek onu baştan çıkarmaya çalışması gibi örnekler verilebilir.¹⁸ Başka bir olağanüstü olay ise Hıristiyanlarla karşılaşmadan önce henüz çocukken ailesinin onu pagan tanrılarına kurban sunmaya götürmesi, ancak Pachomius'un pagan dinini reddetmesidir.¹⁹ Buradaki olağanüstülük iki yönlü işletilir. Birincisi Pachomius'un ailesinin dinini doğal bir içgüdüyle Hıristiyanmışçasına reddetmesidir. İkincisi ise bu seçimin Hıristiyanlığın üstün, kendiliğinden kabul edilebilen ve insan doğasına uygun bir din olduğu düşüncesinden kaynaklanmasıdır.

Olağanüstü biçimde Hıristiyanlığı kabul ettiğine dair rivayetler bir yana onun Hıristiyanlarla tanışması, daha geç bir dönemde orduya alınmasıyla gerçekleşmiştir. Roma ordusunun sert ve acımasız disiplini onun kişiliğini ve yaşam biçimini doğrudan etkilemiştir. Orduda köprü ve kampların inşasıyla deneyim kazanmıştır. Bunun yanında ordudaki yapılandırılmış bir komuta sistemine dayalı yaşam biçimi konusunda tecrübe kazanmıştır. İleride onun kuracağı kenobitik manastır sisteminin orduda kazandığı deneyimlerin sonucunda gerçekleştiği ileri sürülmüştür.²⁰ Roma ordusuna girişi, İmparator Licinius (308-324) zamanında yapılacak bir sefer için askere alınmasıyla

¹⁴ Georg Grützmacher, *Pachomius und das Altteste Klosterleben: Ein Beitrag zur Mönchsgeschichte* (Freiburg and Leipzig: Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C. Mohr, 1896), 35; Harmless, *Desert Christians*, 118.

¹⁵ Grützmacher, *Pachomius*, 36.

¹⁶ Harmless, *Desert Christians*, 118; J. T. - A. K., "Pachomios", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan (New York: Oxford University Press, 1991), 3/1549.

¹⁷ Grützmacher, *Pachomius*, 36.

¹⁸ Grützmacher, *Pachomius*, 37.

¹⁹ James M. Drayton, *Pachomius as Discovered in the Worlds of Fourth Century Christian Egypt, Pachomian Literature and Pachomian Monasticism: A Figure of History or Hagiography?* (Sydney: University of Sydney Australia, Degree Of Master, 2002), 43.

²⁰ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 44.

gerçekleşmiştir. Maximinus Daza (İmp. 310-313) komutasında yirmi yaşında iken göreve alınmış ve bir yıl görev yapmıştır. Başlangıçta Pachomius, diğer acemilerle birlikte hapishaneye kilitlenmiştir (yak. 312). Pachomius acemilere yiyecek ve içecek getiren yerli halkın tanımadıkları insanlara bu kadar iyi davranmalarından etkilenmiştir. Arkadaşları onların Hıristiyan olduklarını söylemiştir ve kaynağın Grekçe nüshasına Hıristiyanların yabancılara dahi merhametli olduğu sözü eklenmiştir.²¹ Bu olayın Pachomius'un hem Hıristiyanlığa bakışını hem de manastırcılık fikrini etkilediği ileri sürülmüştür.

Maximinus Daza'nın ordusu yenilince ordu dağıtılmış ve Pachomius, bir yıl görev yaptıktan sonra on dört askerle birlikte ordudan ayrılmış ve gemiyle bir süre seyahat etmiştir. Bu seyahatlerin birinde, Güney Mısır'da, Nil nehri kenarında bir kent olan Esneh'e (Esna) gelmiştir. Esneh'te ilk Hıristiyanların ona karşı olan saygı ve sevgisinden çok etkilenmiştir.²² Bununla birlikte Pachomius'un önce Memphis bölgesinde (Thebais'in güneyinde) Seneset'te bir pagan Serapis tapınağında²³ münzevi olarak yaşadığı rivayet edilmiştir.²⁴

²¹ "The Bohairic Life of Pachomius (SB⁰)", çev. Armand Veilleux, *Pachomian Koinonia* (Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1980), 1/Chap. 7; "The First Greek Life of Pachomius (G¹)", çev. Armand Veilleux, *Pachomian Koinonia* (Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1980), 1/Chap. 4.

²² Harmless, *Desert Christians*, 118; Drayton, *Pachomius as Discovered*, 45.

²³ Serapis: Buradaki ruhân toplulukları, bazı tarihçiler tarafından ilk manastırın öncüleri olarak kabul edilmişlerdir. M.Ö. II. Yüzyılda Ptoleimoslar döneminde Serapis tapınağına bağlı ortaya çıkmış pagan münzevilerin Hıristiyan monastik hareketinin öncüleri olduğu iddia edilmiştir. Buraya yerleşen münzeviler, mallarından geçici süreyle vazgeçerek halkın getirdiği yiyeceklerle beslenirler ve hücrelerinden çıkmazlardı. Onlar, Kutsal olarak kabul edilen Apis boğalarının gömülü olduğu yerlerde yaşayan münzevi topluluklardı. Bu münzevi topluluklar kotokhoi olarak isimlendirilmiştir. Bunların Hıristiyan monastik yaşamın öncüleri oldukları iddia edilse de papirüslere göre aslında dış dünyayla iletişim halinde olup mallarından da tam anlamıyla feragat etmiş değillerdi. Çünkü, Serapium'da birkaç yıl kaldıktan sonra tekrar mallarının başına geçip normal bir hayat sürerlerdi. Bundan dolayı, bu hareketin IV. Yüzyılda ortaya çıkmış toplu manastır sisteminin başlatıcıları olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir. Ancak Mısır'da ortaya çıkan manastır sistemine doğrudan veya dolaylı olarak etkileri olmuştur. Hıristiyan manastır sistemlerine benzeyen bu yapının Mısır Hıristiyanlarının geliştirdiği manastır sisteminin kurulmasına fikir olarak katkısı yanında Hıristiyan halkın da kolay adapte olmasına etkisi olmuştur. Serapis kültüründeki çileci yaşam da monastik yaşamın hızlı yayılmasına etki etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. B. Watterson, *Coptic Egypt* (Edinburgh: Scottish Academic Press, 1988), 54-55; Ayça Tiryaki, "Erken Hıristiyanlık Döneminde Manastır Sisteminin Doğuşu", *Sanat Tarihi Dergisi* XVI/2 (Ekim 2007), 54; Grützmacher, *Pachomius*, 40-41; W. K. Lowther Clarke, *St. Basil the Great a Study in Monasticism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1913), 7,27,34; Serapis kültü için ayrıca bkz. Lale Saygı Erekinçi, *Anadoluda Serapis Kült* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000); Levent Alpaslan, *Anadolu'da Din: Roma*

Yaklaşık 313-314 tarihlerini gösteren bu bir yıllık süreç bölgenin Hıristiyanlaşma sürecine paralel bir dönemi ifade etmektedir. Bu durum Pachomius'un bir pagan keşişi olarak yaşadığını, en azından pagan bir çevrede yetiştiğini göstermektedir. Bazı araştırmacılar paganist münzevi yaşam tecrübesi fikrini daha yumuşatırken onun Pagan nüfusun ağırlıklı olduğu bu bölgede önceleri tapınakta çeşitli hizmetlerde bulunduğunu, çeşitli sebze yetiştirip meyve ağaçları dikerek köylülere yardım ettiğini, aynı zamanda yoksul ve hastaların ihtiyaçlarını gidermeye de çalıştığını belirtmişler ve bundan dolayı Pachomius'un tapınakta kaldığı süre içerisinde monastik yaşama karşı sempatisinin oluşmaya başladığını ileri sürmüşlerdir.²⁵ Pachomius netice itibarıyla Hıristiyanlığı kabulü öncesinde Pagan bir aile ve çevrede yaşamı yanında Paganist münzevi yaşam tecrübesine de sahip olmuştur. Bu gerçeğin onun manastır fikrini etkilememesi mümkün değildir. Bu sebeple bazı araştırmacılar onun Serapis kültünde bulunan keşişlerin sınıflandırılma sisteminden çok etkilendiğini ve bu sistemi model olarak kendi manastır sistemini geliştirdiğini düşünmüşlerdir. Buna göre Serapis manastırcılığı hem içsel hem de dışsal olarak Pachomian manastırcılığını doğrudan etkilemiştir. Çünkü Pachomius'un manastır yaşamını düzenleyen modeli hizmetkârların ve keşişlerin sınıflandırılmasını esas almıştır.²⁶ Dolayısıyla Serapis manastır tecrübesi ve geçmişi Pachomius'un Hıristiyan manastırcılığında farklı bir bakış ve fikirle ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Hıristiyanlığa meyleden bir dünyada kendi özel tecrübeleri ve duyduğu yakınlık Pachomius'u Chenoboskion köyünde bir Hıristiyan topluluğa katılmaya sevk etmiş ve burada vaftiz olmuştur.²⁷ Harmless, onun biyografisinden (*The Life of Pachomius, Pachomian Koinonia*) hareketle Hıristiyan olmasını 313 yılına yerleştirmiştir.²⁸ O, münzevi bir yaşam hedeflediği bu köyde yaklaşık 316'ya kadar üç yıl kalmıştır. Burada yaptığı hayır işleriyle tanınmıştır.²⁹

Pachomius'un 24 yaşında keşiş oluncaya kadarki yaşamında dört evre, Pachomian manastırcılığının kurucusu olmasına hazırlık aşaması olmuştur. Bu evreler, çiftçi Kıpti topluluğunda geçirdiği gençliği, Roma ordusunda askere alınması, vaftiz olması ve sonra üç yıl apostolik geleneği takip etmesi olarak

Dönemi (Ankara: İksad Yayınevi, 2020); Hayreddin Kızıl, "Hıristiyan Monastisizminin Kuruluşu (İlk Altı Asır)", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2010), 45.

²⁴ Herbert B. Workman, *The Evolution of The Monastic Ideal* (Westminster, 1913), 87.

²⁵ Grützmacher, *Pachomius*, 39, 42.

²⁶ Grützmacher, *Pachomius*, 43.

²⁷ "The Bohairic Life", 1/Chap. 8.

²⁸ Harmless, *Desert Christians*, 119.

²⁹ "The Bohairic Life", 1/Chap. 9-10; Grützmacher, *Pachomius*, 45.

sınıflanabilir.³⁰ Ancak buraya askerlik sonrası Hıristiyan olmadan önce Serapis tapınağındaki bir yıllık yaşam³¹ eklenmelidir. O, apostolik geleneği üç yıl tecrübe etmiş ve etrafındaki başıboş münzevi topluluklar ve bireysel çabalar onu tatmin etmemiş ve daha düzenli ve etkili bir keşiş yaşamı aramaya itmiştir.³²

Pachomius arayışlar içerisindeyken hakkında fazla bilgi olmayan ve Aziz Antonius'un öğrencilerinden biri olan Palamon adında yaşlı bir münzeviden haberdar olmuştur. Aziz Palamon köyden biraz uzaklara yerleşmiş, çevredeki birçok kişiye model ve baba olmuş büyük bir keşiştir.³³ Pachomius kendisini Aziz Palamon'a kabul ettirmiş ve birlikte münzevi bir yaşam sürmeye başlamışlar. Böylece Pachomius 316 yılında keşiş olmuştur.³⁴ Bu, onun *eremitik* yaşam biçimiyle tanışması anlamına gelmektedir. Pachomius, burada yaklaşık yedi yıl kalmış ve Aziz Palamon'dan, daha eski bir gelenekten miras aldığı çilecilik biçimleri olan oruç tutma, gece nöbetleri, sürekli dua, el işi ve sadaka gibi uygulamalar yanında birlikte keşişlik yapılabileceğini tecrübe etmiştir.³⁵ Palamon'un münzevi toplulukları düzenleme konusunda attığı küçük adımlar Pachomius'u da etkilemiştir.³⁶ Palamon keşişleri, geçimlerini yaptıkları liflerden halatları satarak karşılıyorlardı. Burada çok katı kurallar vardı. Sadece akşamları yemek yiyorlardı. Ayrıca gündüz altmış, gece elli dua vakitleri vardı. Kışın ise iki ya da üç günde bir yemek yedikleri oluyordu.³⁷

Pachomius, Aziz Palamon'un yanında geçirdiği 7 yıldan sonra yaklaşık 323 tarihinde ilk manastırını kurduğu Tabennesi adlı ıssız bir köye gider. Aziz Palamon önce razı gelmese de onu "*Oğlum, güneğe gidelim ve senin için küçük bir hücre yapalım.*" sözleriyle destekler, ancak kısa zaman sonra hastalanır ve ölür. Tabennesi'de Pachomius'a ilk katılan askere alındığından beri görüşmedikleri büyük kardeşi John'dur. O yalnız kalma taraftarı olsa da Pachomius kendisine katılmak isteyenlere hazırdır ve John da ona tabi olmak durumunda kalır.³⁸

³⁰ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 45.

³¹ Workman, *The Evolution of The Monastic Ideal*, 87.

³² Clarke, *St. Basil*, 34.

³³ Armand Veilleux, "Palamon, Saint", *The Coptic Encyclopedia*, ed. Aziz S. Atiya (New York: Macmillan Publishing Company, 1991), VI/1876.

³⁴ "The Bohairic Life", 1/Chap. 10.

³⁵ Armand Veilleux, "Pachomius, Saint", *The Coptic Encyclopedia*, ed. Aziz S. Atiya (New York: Macmillan Publishing Company, 1991), VI/1859; Harmless, *Desert Christians*, 118.

³⁶ Grützmacher, *Pachomius*, 46.

³⁷ "The Bohairic Life", 1/Chap. 10; Harmless, *Desert Christians*, 118; Grützmacher, *Pachomius*, 47.

³⁸ "The Bohairic Life", 1/Chap. 17-20.

Pachomius Tabennesi'den sonra ikinci manastırını 329'da Pbow'da, üçüncüsünü Thmouson'da ve 345'e kadar altı erkek iki kadın manastırı daha kurmuştur.³⁹ Pbow'da manastırın kuruluşundan hemen önce kendisinden sonra manastırların idaresini yürüten Aziz Theodore 328'de,⁴⁰ Pachomius'un biyografisine göre yirmi yaşında iken Sne Piskoposluğuna bağlı bir manastırdan ayrılıp Pachomius'a katılmıştır.⁴¹ Theodore, Pachomius'tan sonra *koinonian* (Pachomian keşişler topluluğu) idaresini on sekiz yıl yürütmüştür. Onun 368'de ölümünden sonra Pachomius'un halef seçtiği dönemde Petronius'un aday olarak gösterdiği Horsiesios görevi devralmıştır.⁴²

Pachomius'un ölümü manastırlarda sık görülen ve yüzlerce keşişin ölümüne yol açan bir veba salgınıyla olmuştur. Ölmeden önce manastırlardaki başrahipleri çağırış ve kimin onun halefi olmasını istediklerini sormuştur. Onların da tavsiyesiyle Akmin Manastırı başrahibi Petronius'u halefi olarak seçmiştir. Pachomius, 346 yılında 54 yaşındayken ölmüştür. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi farklı geçmektedir. 348, 345 ve 340 tarihleri ölüm tarihleri için verilmektedir.⁴³ Hastalığının kırkıncı gününde öldüğü rivayet edilir. Cenazesi dağlara gömülmüştür. Mezarının nerede olduğu, kendi vasiyeti gereği kesin olarak bilinmemektedir.⁴⁴

2. Pachomian Manastır Sistemi: Kenobitik Yaşam Biçimi

Pachomius'a atfedilen manastır yaşam biçimi farklı terimlerle isimlendirilmiştir. Bunlardan sık kullanılanlar *koinonia* (*κοινωνία*), *pachomian*, kenobitik (*cenobitic*), komünal (*communal*) terimleridir. Pachomian terimi Pachomius'un Kıptice isminden hareketle verilmiş olup oldukça yaygındır. *Koinonia*, Pachomius'un kendisinin kendi manastır topluluğuna verdiği "arkadaşlık", "ortak katılım" anlamlarına gelen bir isimdir.⁴⁵ Kenobitik ise, bu terimle ilişkisi olan diğer bir isimdir. Kenobitik (*cenobitic*) kelimesi Pachomius'un kurduğu manastır sistemini tanımlamak için çok sık kullanılan bir terimdir.⁴⁶ "Cenobit" (*koinosbios*) (*κοινός*, ortak ve *βίος*, yaşam) Grekçe iki

³⁹ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 158.

⁴⁰ Armand Veilleux, "Theodorus of Tabennese, Saint", *The Coptic Encyclopedia*, ed. Aziz S. Atiya (New York: Macmillan Publishing Company, 1991), VII/2239-2240.

⁴¹ "The Bohairic Life", 1/Chap. 31.

⁴² Veilleux, "Theodorus of Tabennese, Saint", VII/2240.

⁴³ Cuthbert Butler, *The Lausiac History of Palladius a Critical Discussion Together with Notes on Early Egyptian Monasticism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1898), 219.

⁴⁴ Grützmacher, *Pachomius*, 104-105.

⁴⁵ "The Bohairic Life", 1/Chap. 25; Harmless, *Desert Christians*, 122.

⁴⁶ M. C. McCarthy, "Pachomius", *New Catholic Encyclopedia* (Washington: Catholic University of America, 2003), 10/742.

terimin birleşiminden türemiştir.⁴⁷ Anlamı ortak yaşam süren şeklinde olup bu özellikteki manastır sistemini tanımlamak için de kullanılmıştır. Kenobitizmin başlangıcı daima Aziz Pachomius'la ilişkilendirilmiştir.⁴⁸ Kenobitik yaşam kuruluşunun öncesine dayanan *hermit* yaşam biçimiyle ya da yalnız keşiş olma durumuyla karşılaştırılmıştır.⁴⁹ Çünkü kenobitizm yalnız keşişliği terk edip toplu, komünal manastır yaşamını sürdürmek anlamına da gelir. Pachomius da bu manastır yaşam tarzının kurucusu kabul edilmiştir. Başka bir terim ise komünal (*communal*) kelimesidir ve özel anlamı olmasa da toplu yaşam manastır tipini tanımlamak için kullanılır. Dolayısıyla bu isimlendirmelerin tamamı Aziz Pachomius ve onun kurduğu manastır sisteminden hareketle ortaya çıkmış terimlerdir.

Pachomius'un manastır sistemini etkileşim sonucunda kurduğu ya da sistemin özgün olduğu yönünde iki temel fikir ileri sürülmüştür. Birinci görüş, Tabennesi, Pbow ve Seneset'teki üç Pachomian manastırına yakın olması nedeniyle Nag Hammadi'de bulunan gnostik metinlerin Pachomian keşişler tarafından yerleştirildiği ihtimaline dayanır. Ancak bazı araştırmacılar bu metinlerin Pachomian değil Melitian⁵⁰ keşişlerine ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre Athanasius'un 367'de tüm gnostik materyallerin yok edilmesi yönündeki kararından sonra gömüldüğü tahmin edilmektedir.⁵¹ İkinci bir konu, Mani'nin (ö.276)⁵² daha önce benzer bir keşiş kardeşlik teşkilatını

⁴⁷ Donahue, "Cenobites", 3/334.

⁴⁸ Gribomont, "Cenobitism", 3/334.

⁴⁹ Smith, *Christian Monasticism*, 26-37; Juan Manuel Lozano, "Eremitism", 2/137.

⁵⁰ Melitian; Yukarı Mısır'daki Lycopolis (Asyut) piskoposu Melitus tarafından 306 yılında kurulmuş bir erken dönem Hıristiyan hareketidir. Hareket yaklaşık VIII. Yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Athanasius, bu hareketin ayrılıkçı bir hareket olduğunu belirtmiştir. Melit keşişleri topluluk halinde yaşarlardı. Ancak bunların kenobitik mi yoksa eremitik mi oldukları hakkında kesin bilgi yoktur. El çırpma ve müzikle ibadet gibi ritüelleri geliştirmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Janet Timbie, "Melitian Schism", *Claremont Coptic Encyclopedia*, ed. Aziz S. Atiya (Claremont: Claremont Graduate University, 1991), 5/1584-1585; Henri Leclercq, "Meletius of Lycopolis", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1913), 10/164-165; "Melitian Schism" (Erişim 12 Haziran 2022).

⁵¹ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 77-78.

⁵² Mani: Maniheizm'in kurucusudur. Öğretisinde ışık ve karanlık düalizmini yaratılıştan ahirete her noktaya yerleştirmiştir. Sâsânî Kralı I. Şapur'un (540-272?) himayesinde seçilmişler ve dinleyiciler sınıfından oluşan kendi teşkilatını kurmuştur. Özellikle seçilmişler dünyadan nerdeyse tamamen vazgeçmiş sınıftır ve et yememe, cinsel ilişkiye girmeme ve ekip biçmeme gibi katı kurallara tabi olmuşlardır. Bunun yanında dünya hayatına da sarılmışlar ve Maniheizm'i tüm dünyaya yaymaya çalışmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Mekin Meçin, *Mani ve Maniheizm* (Ankara: İlahiyât, 2022), 27 vd.; Mehmet Alıcı, *Işığın Elçisi Mani ve Gnostik Düşüncesi* (İstanbul: Divan Kitap, 2018), 237 vd.; Samuel N. C. Lieu, *Manichaeism*

kurmasının etkileşim fikrinde dile getirilmesidir. Ancak, coğrafi yakınlık ya da benzerlik üzerine kurulan etkileşim fikrinin ispatı mümkün değildir. Çünkü etkileşimin ontolojik gerçekliği açık şekilde gözlemlenebilir, algılanabilir ve somut değildir. Bunun yerine, Pachomius'un akıl ve tecrübesiyle, keşişlik geleneğini dönüştürerek kendi kenobitik yaşam biçimini üretmesi çok daha mümkündür.

Eldeki kaynaklar Aziz Pachomius'un Hıristiyan keşiş yaşamı hakkında bir dönüm noktası olduğunu göstermektedir. Bu dönüm noktası bireysel keşişlikten komünal keşiş yaşamına geçiştir. Pachomius'un bu sistemin ya kurucusu ya da düzenleyicisi olduğu ileri sürülür. Dolayısıyla Pachomius'un oluşturduğu sistemin anlaşılması için arka planının değerlendirilmesi gerekir. Birincisi, kendisinden önce Hıristiyan kenobitik yaşam yoktu. Biyografisinden hareketle, Pachomius vaftiz olduktan sonra sırasıyla, Hıristiyan geleneksel yaşamını, *hermit* yaşamı, Palamon'la ortak yaşamı ve son olarak kenobitik yaşamı deneyimlemiştir. Bazı araştırmacılar onun kenobitik manastır sistemini kurmasının alt yapısını çiftçi Kıpti topluluğunda geçirdiği gençliği, Roma ordusunda askere alınması, vaftiz olması ve sonra üç yıl apostolik geleneği takip etmesi şeklinde dört evreye ayırmıştır.⁵³ Ancak ordudan sonra bir yıl Serapis tapınağında bulunduğu dair veriler de vardır.⁵⁴ Elbette, pagan aileden gelmesi ve bu pagan tapınak tecrübesi onun geleceğinin şekillenmesine katkısı vardır. Dolayısıyla, burada dikkat çeken asıl nokta Hıristiyan manastır yaşamının Mısır'da başlamasıdır. Buna göre Pachomius, Pagan Mısır keşiş yaşamına alıştı ve önce Serapis keşişliğini deneyimledi. İkinci husus askeri düzeni deneyimlemesi olup onun manastır sistemini düzenlemesinde, özellikle idari disiplin ve hiyerarşik mekanizma oluşturmasında katkısı olmuştur. Ancak, bu hususlar açık şekilde etkilendiği yapılar değildir. Onun kenobitik yaşamı kurmasında dönüm noktası ve en etkili Palamon'la birlikte uyguladığı yedi yıllık ortak keşiş hayatıdır. Çünkü bu birliktelik toplu yaşamın çekirdeği niteliğindedir. Kuralları ve genel uygulamaları vardı: Her gece yarısı veya mümkünse bütün gece dua vakitleri; aralıksız ip ve sepet örme işleri; şarap, et ve yağ olmaksızın yazın günde bir, kışın iki günde bir ekmek ve tuzla sınırlı yemekle tutulan oruç.⁵⁵ Bu açık uygulamalar yanında ikisi aynı ortamı paylaşarak aynı sıkı keşiş yaşamına ayak uydurmuştu. Buna paralel olarak barışık şekilde birlikte yaşamışlar ve kavgasız ve sıkıntısız bir ayrılış gerçekleştirmişlerdi. Bu birliktelik Pachomius'un

in Central Asia and China (Leiden: Brill, 1998), 10 vd.; Canan Seyfeli, "Maniheizm", *Dinler Tarihi* (Diyarbakır: D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2016), 198-214.

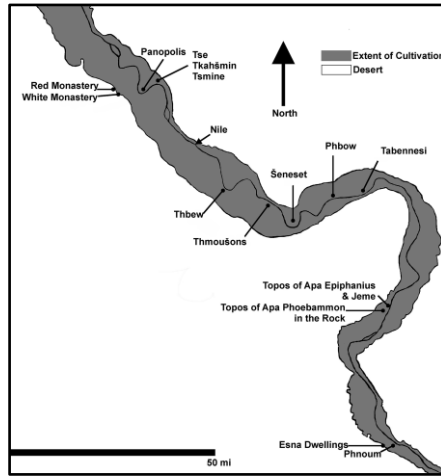
⁵³ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 45.

⁵⁴ Workman, *The Evolution of The Monastic Ideal*, 87.

⁵⁵ Harmless, *Desert Christians*, 118.

hayatındaki toplu yaşamaya açık bir model oluşturan tek yaşam tecrübesiydi. Bu tecrübe, Pachomius'un toplu yaşama geçme kararı olarak bunu geliştirmesine, sistemleştirmesine yol açtı. Bunun için ilk faaliyeti Tabennesi'de ilk topluluğunu kurmaktı.

Pachomius 323'te Aziz Palamon'un yanından ayrılp ilk manastırını Tabennesi'de kurmuştur.⁵⁶ Keşiş sayısının artmasından sonra ikinci bir manastır 329'da Pbow'da inşa etmiştir.⁵⁷ Bu manastır da Tabennesi modeline göre inşa edilmiş ve etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiştir. Pbow manastırında ilkinden farklı olarak birçok bireysel hücreler yapılmıştır. İçinde keşişler için bir kilise de inşa edilmiştir.⁵⁸ Pbow, Pachomius'un daha sonra yaşam sürdürdüğü (336) ikinci manastırdır. Kısa süre sonra Tmousons ve Seneset'te iki manastır daha kurulmuştur.⁵⁹ Tse, Tkahsmin, Tsmine, Tbew ve Phnoum'da kurulan manastırlarla, toplam dokuz keşiş manastır olmuştur.⁶⁰ Pachomius iki de kadınlar için manastır kurmuştur ve bu Hıristiyan tarihinde ilktir.⁶¹ Bu manastırların kuruluşu 345 yılı ve öncesine dayanmaktadır.⁶²

Harita 1: Pachomius'un Kurduğu Manastırlar (Hedstrom, 2017, 162)

⁵⁶ "The Bohairic Life", 1/40-42; Butler, *The Lausiac History of Palladius*, 235.

⁵⁷ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 158.

⁵⁸ Grützmacher, *Pachomius*, 99.

⁵⁹ Harmless, *Desert Christians*, 122.

⁶⁰ Darlene Brooks Hedstrom, *The Monastic Landscape of Late Antique Egypt: An Archaeological Reconstruction* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 160.

⁶¹ Murat Tural, *Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011), 67-68; Margaret Smith, "Kadınlar Arasında Asketizm ve Manastır Hayatı", çev. Halil Temiztürk, *KTÜİFD* 4/2 (Güz 2017) (2017), 255; Kızıl, "Hıristiyan Monastisizminin Kuruluşu", 52.

⁶² Harmless, *Desert Christians*, 122.

Pachomius, sadece toplu münzevi yaşamı değil çoklu manastır idaresini de kurmuştur. Düzenli dünyevi faaliyetlere de yer vermesi, onun keşiş yaşamına ve maneviyata değer vermekten uzaklaşmasına yol açmamıştır. Ruhani yetkinlik konusunda kısa sürede ünü yayılmış ve ona katılmak isteyen aday ya da tecrübeli keşişleri kendine çekmiştir. Pachomius'un zekâsı ve askerlik tecrübesi bu kalabalığı organize etmesini ve kenobitik yaşamı sistemleştirmesini sağlamıştır.⁶³ Pachomius'un manastırlarındaki kurallar ve faaliyetlerin bazısının daha önce yaşanıyor olması ya da kendisinden sonra daha farklı kurallar ve faaliyetler geliştirilmesi onun kenobitik yaşamın kurucusu olmasını engellemeyebilir. Çünkü bu noktada önemli olan hem keşiş yaşamına hem de Hıristiyan ruhban yaşamına uyarlanan kendi metodunu geliştirmiş olmasıdır.

Pachomius manastırlarının idaresi bağımsızdı, başında kendisi vardı. Bu bağımsızlık, dönemin Hıristiyan polemiklerine ve teolojik tartışmalarına katılmasa da onun Kilise kanunlarına kıymet vermesini engellememiştir. Bölge piskoposuyla ilişkilerine dair örnekler Pachomius'un hem bağımsız olduğunu hem de Kilise'ye önem verdiğini göstermektedir. Biyografisine göre liderliğinin ilk döneminde onun hizmetçi gibi çalışması suistimal edilir ve bu dört beş yıl kadar devam eder. Ancak litürjik kutsal kitap okuma ve dua vakitleri terkedilmeye başlanınca problemler adayları manastırından kovarak uzaklaştırır. Onlar da bölge piskoposuna başvururlar. Ancak piskopos Pachomius'un tarafında yer alır.⁶⁴ Bu, Kilise açısından doğru şeyler yaptığını hatırlatır. Başka bir örnek, Theodore'un annesi keşişlerin aileleriyle görüşmesinin yasak olduğunu duymuştur. Theodore'u görmek için etkili olan bölge piskoposundan mektup almış ve ziyarete gelmiştir. Pachomius, Theodore'u serbest bıraksa da neticede görüşme olmamıştır.⁶⁵ Dolayısıyla piskoposun tesiri olmamıştır. Pachomius'un Kilise hiyerarşisiyle bir sorunu olmadığı, hatta dönemin teolojik tartışmalarının merkezindeki Athanasius'a ve haleflerine bağlılığı açıktır. O, tüm kristolojik tartışmalardan uzak durmakla beraber Athanasius'u "Mesih'in taşıyıcısı", Arius'u ise "Mesih'e küfreden bir sapkın" olarak tanımlayarak⁶⁶ merkezi Kilise'nin yanında yer almıştır. Bununla beraber hiyerarşik yapıda yer almak istemediği de açıktır. Biyografisine göre başpiskopos Athanasius bölgeyi

⁶³ Henry Wace - William C. Piercy, *A Dictionary of Christian Biography and Literature to the End of the Sixth Century A.D., with an Account of the Principal Sects and Heresies*. (Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, 1999), "Pachomius", 1264.

⁶⁴ "The First Sahidic Life of Pachomius (S1)", çev. Armand Veilleux, *Pachomian Koinonia* (Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1980), 1/Frag. III-IV; "The Bohairic Life", 1/Chap. 24; "The First Greek Life", 1/Chap. 38.

⁶⁵ "The Bohairic Life", 1/Chap. 37-38; "The First Greek Life", 1/Chap. 37.

⁶⁶ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 84.

ziyaret ettiğinde bölge piskoposu Serapion ondan kendisine itaat etmeyen Pachomius'u rahipliğe atamasını ve piskoposluğundaki keşişlerin başına getirmesini istemiştir. Ancak Pachomius ortadan kaybolmuştur. Athanasius ise onun rütbe istememesini överek Serapion'un isteğiyle ilgilenmemiştir.⁶⁷

Pachomius döneminin bir kent nüfusu kadar keşiş topluluğunu organize ve idare etmiştir. İlk defa manastır kuralları belirlemesi de buna paralel olarak gelişmiştir. Pachomius'un kurduğu manastırlardaki keşiş ve keşişelerin sayısı hakkında çeşitli bilgiler vardır. Pachomian manastırlarını ziyaret eden Palladius'a göre keşişlerin sayısı Pachomius zamanında 3.000 iken yüzyılın sonunda 7.000 civarındadır.⁶⁸ Pachomius'un kendisinin kaldığı manastır diğerlerinden sorumlu manastır olup kendisi de lider (*arşimandrit*) konumundadır. Palladius "*ilk ve büyük, diğerlerinin temeli olan manastır*" diye Pachomius'un kaldığı yeri tanımlarken Tabennesi'yi kastederek 1.300, başka bir yerde ise 1.400 keşiş bulunduğunu söylemiştir.⁶⁹ Jerome, biraz abartılı bir sayı vererek 50.000 keşişin manastırda kaldığını iddia etmektedir. Cassian'a göre ise 5.000 keşiş kalmıştır. Ayrıca 352'de Pbow'da 600 keşiş olduğu bilinmektedir.⁷⁰ İki Pachomian keşişe manastırı olduğu bilinmekle beraber Palladius aynı yapıya ve aynı yaşam tarzına sahip olan bir kadın manastırının 400 üyesi bulunduğunu söylemiştir.⁷¹ Tek tek ifade edilenler Pachomius zamanında 5.000'den fazla Pachomian keşiş ve keşişesinin bulunduğunu göstermektedir.

Fiziksel özellikleri bakımından Pachomian manastırlarını hermit yaşam alanlarından ayıran en temel yapı yüksek duvarlardır. Duvarlar genellikle ilgili de olabilir, ancak bu yapı biçimi kendi anlamını da üretmiştir ve aynı zamanda böylece gelişen toplu Hıristiyan manastır sisteminin de bir işaretidir. Çünkü kapalı bir alan kurma sembolik anlamda da iki ayrı dünyaya ve yaşam biçimine işaret etmektedir. Bu, keşiş yaşamını sistemleştirmeye de işaret eder. Yüksek duvarların pratikteki amacı ise güvenlik, keşiş yaşamını izole etmek, örneğin keşişlerin dışardaki insanlarla, özellikle aile fertleriyle ilişkisini düzenlemektir.⁷² Güvenlik ön sırada olabilir. Çünkü Thebais'teki manastırlara sık sık göçebe Nubian bedevileri tarafından baskınlar yapıldığı bilinmektedir. Bu durum

⁶⁷ "The Bohairic Life", 1/Chap. 28; "The First Greek Life", 1/Chap. 30.

⁶⁸ Palladius, *The Lausiatic History*, Chap. 7, 32; Harmless, *Desert Christians*, 123.

⁶⁹ Palladius, *The Lausiatic History*, Chap. 18, 32.

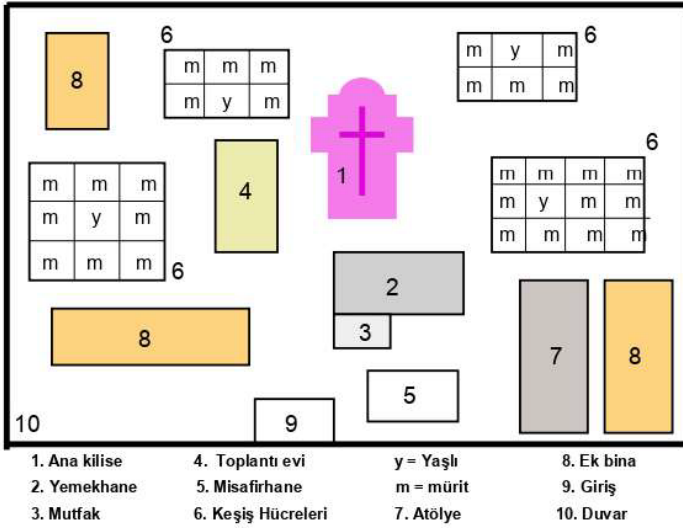
⁷⁰ Harmless, *Desert Christians*, 122-123.

⁷¹ Palladius, *The Lausiatic History*, Chap. 33; Grützmacher, *Pachomius*, 100.

⁷² Harmless, *Desert Christians*, 125.

manastırların kale şeklinde inşa edilmesine neden olmuştur. Ayrıca baskınlar sonrasında manastırlar hızlıca tekrar onarılıp eski haline getirilmekteydi.⁷³

Manastırlarda mutfak, fırın, yemekhane, revir, *synaxis* olarak adlandırılan toplantı salonu ve kilise bulunmaktadır. Manastırlarda keşişlerin hücrelerinin olduğu evler vardır. Jerome'a göre her manastırda otuz ile kırk arasında keşiş hücresi vardı. Her evin ortak bir alanı vardı. Bu alanlar toplu dua ve talimat içindi. Yemek yapmak için çalışanların yanında, hasta bakımı ve misafirler için de görevliler vardı. Giriş çıkışlardan sorumlu kişiler de vardı. Bir başka görevli grubu da acemi keşişlere ders veriyordu. Her hücrede üç kişi yaşardı. Giysilerin ve yiyeceklerin saklandığı depolar da vardı. Manastırlar, aynı zamanda bir gemi filosuna da sahiptiler. Mallarını rahat satmaları ve manastırlar arasında seyahat için bu gerekiyordu. Her manastır yirmi dört tarikat ya da *korodan* oluşuyordu. Her bölüm kendi içinde bölünürdü. Tabennesi başrahibi, bütün bunların üstüydü. Her grubun kendine ait ofisi vardı. Fırıncılık ve bahçıvanlık işleriyle ilgilenenler de vardı. Ahşap bloklar hücrelere bölünür ve her hücrede üç kişi yaşardı.⁷⁴

Şekil 1: Pachomian Manastır Şeması (Tiryaki, 2007, 60)

Pachomian manastır sisteminde kendine özgü bir yönetim şekli vardı. Manastır hiyerarşisinde en üstte Pachomius vardı. Daha sonra Petronius, Horsiesius ve Theodore gelmekteydi. Manastır keşiş topluluğuna *koinonia* denilmekteydi. Manastır büyüklerine Kıptice baba anlamına gelen *apa* veya *abba*, Pachomius'a ise *Apa Pachomius* şeklinde hitap edilirdi. Zor davalara ve

⁷³ Grützmacher, *Pachomius*, 102-103.

⁷⁴ Harmless, *Desert Christians*, 126; Ayrıca bkz. Tiryaki, "Erken Hıristiyanlık", 60-61.

çözüksüzlüklere Pachomius bakardı. Bunun yanında “kâhya (*oikonomos*)” olarak adlandırılan kişiler bulunurdu. Kâhyanın *deuteros* olarak adlandırılan kişisel bir asistanı vardı. Her manastırda bulunan evlerin başında da bir ev sorumlusu (*oikiakos*) bulunurdu. Ev sorumlusu hem gözetmen hem öğretmen hem de manevi babaydı. Çalışma görevlerini ev reisi atardı. Manastırda sınıf farkı yoktu. Zengin ve soylu keşişler diğerleriyle aynı statüdeydi. Pachomius, sıradan evlerden birinde yaşıyordu. Günlük ihtiyaçları için o da diğer keşişler gibi bir ev sorumlusuna bağlıydı.⁷⁵ Evler ticaretin bağlı olduğu mesleklere göre, dolgucular veya marangozlar gibi, sınıflanmıştı. Ayrıca Grekçe konuşanlar için bir ev düzenlendiğine dair bilgi vardır. Çalışma da düzenli ve organizeydi.⁷⁶

Manastırlar çoğaldığında Pachomius Pbow'da yaşıyordu, ama Nil nehrini kullanarak diğer manastırları düzenli şekilde ziyaret ediyordu. Bu ziyaretler sırasında üst rütbedekileri görevden alma ve atama, manastırla ilgili politikalar belirleme yetkisini kullanırdı. Aynı zamanda manastırlarda meydana gelen anlaşmazlıkları çözme yetkisine de sahipti.⁷⁷

Pachomius, yılda bir defa tüm manastırları kontrol amacıyla ziyaret etmiştir. Yaptığı manastırların ihtişamından dolayı ünü hızla yayılmıştır. Bunun sonucunda maddi olarak birçok zengin tarafından desteklenmiştir. Manastırlarının çoğunun finansörü zengin bir aileden gelen Theodore isimli eski bir öğrencisidir.⁷⁸ Ancak başta bazı piskoposlar ona şüphleyle yaklaşmış, hatta tehdit etmişlerdir. Bu tehditler yaşamını bile tehlikeye sokmuştur.⁷⁹ Pachomius, münzevilere örnek olmak için hem manastırın içinde hem de dışında çok çalışmıştır.⁸⁰ Keşişlerin ruhsal manada mükemmelliğe ulaşma hedefi için çabalamıştır. Bunun için toplu dua, Evharistiya, kutsal metin okuma ve el işini şart koşturmuştur.⁸¹ Evharistiya Hıristiyanlığın zirvesidir ve bu ayine düzenli katılma şartı getirmiştir. Dua dini yaşamın temeli mahiyetindedir. Kutsal metin okumaları ise dinin aslından beslenmeyi ifade eder. Diğer bir önemli uygulama ise hem günlük yaşamın sistemleşmesine ve canlılık kazanmasına hem de ekonomik gelire katkı sağlayan el işleridir.

⁷⁵ Harmless, *Desert Christians*, 126-127.

⁷⁶ Yasin Güzeldal, *Aziz Benedikt ve Hıristiyan Manastır Yaşamı* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2021), 38; Butler, *The Lausiac History of Palladius*, 235; Ayrıca bkz. İsmail Taşpınar - Yasin Güzeldal, “Batı Manastır Geleneğinin Babası Aziz Benedikt ve Asketik Öğretileri”, *Akademiar Dergisi* 8 (2020), 11-45.

⁷⁷ Harmless, *Desert Christians*, 125-126.

⁷⁸ Grützmaker, *Pachomius*, 105.

⁷⁹ Grützmaker, *Pachomius*, 102.

⁸⁰ Smith, *Christian Monasticism*, 246.

⁸¹ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 50.

Kutsal metin okumaları için eğitim önemli bir yer tutmaktaydı. Bunun için keşiş adaylarının kutsal metinleri öğrenmeleri beklenirdi. Başlangıç olarak Pavlus'un mektupları ezberletilirdi. Keşişlerin hem *Mezmurlar'*ı hem de *Yeni Ahit'*i ezbere bilmeleri beklenirdi. Ayrıca okuma yazma bilmeyen keşişler günde üç defa bir keşiş öğretmenden ders alırlardı.⁸²

Münzevi yaşamdan manastır hayatına geçiş, keşiş hayatının ötesinde bazı dünyevi alışkanlıkları sürdürmeyi de barındırıyordu. Ancak bu, seviyeli bir şekilde keşiş hayatıyla birleşmiş bir sistemi ifade etmekteydi. Çünkü Pachomius manastır hayatıyla keşiş hayatını oldukça farklı görmüştü. Manastır sadece kendini kanıtlamış olanlar içindi. O, manastırı sadece saf ve temiz insanların katılabileceği bir mükemmellik okulu olarak kabul etmişti. Cinsel günahları işleyenleri manastıra kabul etmezdi. Onları tövbe etmeye yönlendirirdi.⁸³ Dolayısıyla manastıra kabulün birtakım ilkeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ilk araştırmalardan tam kabule kadar da yapılması gerekenler vardı. Çünkü Pachomian manastırlarına girmek isteyen birisi için çeşitli adımlar atılırdı. Önce keşiş adayına temel bilgiler öğretilirdi. *Rabb'in Duası* (Göklerdeki Babamız) ve *Mezmurlardan* dualar ezberletilirdi. Bu süreçte ve öncesinde aday hakkında gizlice bilgi edinilirdi. Özellikle manastıra gelme amacı irdelenirdi. Yanlış bir şey yapma veya suçlu olma; baba, efendi (köle olma), ordu, patron gibi bir otoriteden kaçma ihtimali ve en önemlisi ebeveyninden ve mülkünden vazgeçebilecek biri olup olmadığı araştırılırdı. Üç yıllık eğitim sürecinde bu hususlara dair veriler araştırılır ve bunlardan sonra manastıra kabul edilirdi. Kabul töreni adayın dünyevi kıyafetlerinin çıkartılıp manastır kıyafetlerinin giydirildiği⁸⁴ sembolik bir ritüelle gerçekleşirdi. Bunun yanında keşiş adayı hemen vaftiz edilmezdi. Eğitim almış olan keşişler, yani katekümenler her yıl Paskalya'da Pbow'da toplanıp vaftiz edilirdi.⁸⁵

Pachomian manastırlarındaki münzevi yaşam tarzıyla ilgili eldeki en özgün anlatım Palladius'a aittir. 388'de Filistinli bir keşiş olan Palladius, Mısır'a gitmiş⁸⁶ ve Panapolis'teki manastırı ziyaret ederek topladığı verileri kaleme

⁸² Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz (İstanbul: Doz Yayınları, 2005), 82; Harmless, *Desert Christians*, 127.

⁸³ Grützmacher, *Pachomius*, 49.

⁸⁴ Harmless, *Desert Christians*, 126.

⁸⁵ Harmless, *Desert Christians*, 127; Pachomius'un mektuplarından biri bu Paskalya toplantısını duyurmuştur. Bkz. Amand Boon (ed.), *Pachomiana Latina: Regle et Épître de S. Théodore et "Liber" de S. Orsiesius; Texte Latin de S. Jérôme* (Louvain: Revue d'Histoire Ecclésiastique, 1932), Ep. V, 89-90.

⁸⁶ Francis Joseph Bacchus, "Eastern Monasticism Before Chalcedon", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1913), 10/464.

almıştır. Ona göre Pachomian keşişleri akşam yemeği için öğleden hazırlık yaparlardı. Akşamın her saatinde yemek yenilebilirdi. Çünkü bazı keşişler gece geç saate kadar oruç tutarlardı. Bazıları iki günde bir, bazıları üç günde bir ve bazıları da beş günde bir yemek yerlerdi. Aziz Jerome ise isteyen bazı keşişlerin ortak sofradan ayrı olarak ekme, tuz ve su temin ederek beslendiklerini belirtmiştir.⁸⁷ Manastırlarda günde iki defa yemek yenilirdi. Çarşamba ve Cuma oruç tutulurdu. Ayinlerde olduğu gibi keşişler sırayla sofraya oturur ve ev reisi başlamadan yemek yemezlerdi. Her keşiş sofrada başı eğik, kukuletası örtülü şekilde yemek yerd. Sofrada asla konuşulmaz, birinin bir şeye ihtiyacı olduğunda masaya vurup ihtiyacını dile getirirdi.⁸⁸ Keşişlerin basit yemeği vardı. Menüde ekme, tuz, yağ, soğan ve diğer sebzeler, ağırlıklı olarak mercimek çorbası, biraz peynir ve meyve bulunurdu. Et ve şarap yasak olmakla beraber hasta olan keşişler bundan muaf tutulurlardı.⁸⁹

Bir Pachomian keşişinin günlük aktivitesi çan sesiyle başlardı. Keşişler, ilk önce hücrelerinden çıkıp gidecekleri yere kadar kutsal yazıları okurlardı. Tüm manastırdakiler sabah dua vaktinde *synaxis* olarak adlandırılan toplantı salonunda toplanırlardı. Ayın sırasında her keşiş atama sırasına göre otururdu. *Synaxisten* sonra keşişler hücrelerine dönüp günlük rutin işleri için beklerlerdi. Evden sorumlu keşiş, günlük yapılacak işleri keşişlere bildirirdi. Keşişler; görev dağılımına göre bazen tarlada, bazen meyve bahçelerinde, bazen yemek yapmaya yardım için ve bazen de bildiği bir zanaati gerçekleştirmek için hücrelerinden dışarı çıkarlardı.⁹⁰

Pachomius, manastırlarda keşiş hayatını düzenlemede üç temel hususa dikkat etmiştir. Birincisi sadece keşişlerin manevi uygulamalarına değil aynı zamanda dünyevi görevlerine de özel dikkat etmelerini sağlamaktır. İkincisi, kutsal metinlerin her gün okunması, tartışılması ve Tanrı'nın sözü olduğu için ezberlenmesi gerektiği konusunda ısrar etmektir. Üçüncüsü de keşişler için düzenlenmiş bir litürjik yaşam kurarak komüniyona katılmalarını sağlamaktır.⁹¹ Bunlardan ilki münzevi hayatın merkezinde dünyevi hayata sarılarak bir denge oluşturma, ikincisinde sürekli dinin asıl metinleriyle kontrol mekanizması oluşturma ve üçüncüsünde sürekli Hıristiyan inancının zirvesini tecrübe ettirme söz konusudur. Pachomius'un başarılı olmasının temelinde yatan ve insan psikolojisine hitap eden bu üç şey Hıristiyan manastır geleneğinin de temeli ve zemini olmuştur.

⁸⁷ Butler, *The Lausiatic History of Palladius*, 237.

⁸⁸ Harmless, *Desert Christians*, 128.

⁸⁹ Watterson, *Coptic Egypt*, 64-65.

⁹⁰ Harmless, *Desert Christians*, 128.

⁹¹ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 159.

Pachomian manastırlarında dış dünya ile içerdeki hayat arasında bir denge oluşturulmuştur. Örneğin keşişlerin akraba ziyaretlerini yasaklama yerine bir sınırlama getirilmiştir. Bu doğrultuda rahiplerin hasta akrabalarını ziyaretleri serbestti ya da ölmeleri durumunda başrahibin izniyle cenazelerine katılabilirlerdi. Tersi durumda ise akrabalar da manastırı ziyaret edebilirler ve başrahibin izniyle getirdikleri yiyecekleri rahiplere verebilirlerdi.⁹² Dış dünya ile bağı düzenlemede en önemli uğraş iş ve çalışmaydı.⁹³ Kenobitik yaşamın farkını da belirleyen bu önemli kural hem maddi hem de ruhsal yönden tamamlanmayı hedeflemekteydi. Bu dengeleme durumu, toplu keşiş hayatını ve bunun sürdürülme imkânını geliştirmiştir.

Pachomius manastırlarının iç organizasyonunda aile idealine dair bir plan olmamıştır. Çünkü Pachomian manastır sistemi, küçük topluluklar için çok büyüktü. Askeri bir sistemin etkisiyle, askeri disiplin üzerine kurulmuştu.⁹⁴ Bu disiplini kurallarında görmek mümkündür. Yalanlara, iftiralara, kavgalara, hırsızlıklara ve manastırdan gizli olarak kaçmalara karşı kurallar getirilmiştir. Pachomius, bu cezaları bireysel duruma göre kişiye uyarlamıştır. Örneğin bir keşiş putperestler tarafından kaçırılmış ve Hıristiyanlığı inkâr etmesi istenmiştir. Keşiş kurtulmak için onların dediklerini yapmış ve serbest bırakılmıştır. Günahını itiraf için geri dönen keşişe ona her gün akşama kadar oruç tutma ve geceleri dua etme cezası verilmiştir. Başka bir örnek ise Tabennesi'deki rahibe manastırında, haksız yere iftiraya uğrayıp intihar eden bir rahibe için yedi yıl boyunca tüm manastırda komünyon ayininin yasaklanmasıdır. Keşişler cezalandırılacağı zaman, bazen köleleri cezalandırmak için kullanılan bastonlar da kullanılmıştır. Rahiplere verilen cezaların içinde, günahların şiddetine göre günde iki yüzden bin defaya kadar secde etme, elli güne kadar ekmek ve su orucu tutma cezası verilirdi. Cezalardan önce keşiş suç işlemişse uyarılırdı. Aynı zamanda diğer keşişlerle yedi gün boyunca görüştürülmezdi. Bunun yanında manastır dışında kırbaqlama cezası da verilebilirdi.⁹⁵

Palladius'un bildirdiğine göre bir Pachomian manastırında keşişler çeşitli meslek gruplarına ayrılmıştı. Örneğin Panapolis manastırında on beş terzi, yedi demirci, dört marangoz, on iki deve sürücüsü ve on beş dolgucu bulunmaktaydı. Etləri satılan domuz da beslenmekteydi. Üretim manastırın ihtiyaçlarını karşılamakla kalmıyor hem kadın manastırlarının hem de

⁹² Grützmacher, *Pachomius*, 140.

⁹³ Butler, *The Lausiatic History of Palladius*, 235.

⁹⁴ Butler, *The Lausiatic History of Palladius*, 235.

⁹⁵ Grützmacher, *Pachomius*, 138-139; Yasin Güzeldal, "Erken Dönem Orta Çağ Hıristiyan Manastırlarında Bir Disiplin Aracı Olarak Fiziksel Ceza", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (2021), 219-220.

hapishanelerin ihtiyaçlarını gideriyordu. Her keşişin bir görevi vardı. Bazıları tarla bazıları ise bahçe işlerine bakarken diğerleri demirhane, fırın, marangoz, dolguhane, kunduracı, büyük sepet dokumacılığı, manastır yazıhanesi ya da küçük saz dokumacılığında çalışırlardı. Ancak hepsi kutsal metinleri ezberlemekle meşgullerdi.⁹⁶

Keşiş kıyafetleri dış dünyada yaşayanlarınkinden farklıydı. Kıyafet olarak belinde kemer olan kolsuz keten bir tunik (*lebiton*), omuzlarında bir keçi derisi (*melote*) bulunurdu. Kendi manastırlarının ve buldukları evlerin sembolünü taşıyan bir başlık da takılırdı. Buldukları yerler dikenli çalılıklardan oluştuğu için, sandalet veya çizmeler giyerlerdi. Gece ve gündüz giymek için bir de harmaniyeleri vardı.⁹⁷

Pachomian manastırlarındaki disiplini sürdürmek için bazı tedbirler alınmıştır. Bunun amacı manastır yaşamını dış etkilerden korumaktır. Örneğin dış hizmetten sorumlu keşişler manastır başrahibinin haberi olmadan dışarıdan mektup veya haber getiremezlerdi. Ancak, yine de manastırda misafir ve yolcular için özel bir yer bulunmakla beraber keşişlerin yabancılarla ilişkileri sınırlıydı.⁹⁸

Kenobitik yaşam öncesinde rahibelere rastlanmazdı. Pachomius kadınlar için manastır kuran ilk kişiydi. Kız kardeşi Maria'nın onu görmeye gelmesi ve manastırda aileyle ilişkilerin sınırlı olması onu kadınlar için manastır kurmaya itmiş ve Tabennesi yakınlarında bir kadın manastırı kurmuştur. Yaşam tarzı ve kuralları erkeklerle aynı özellikleri taşıyan bu manastırda Pachomius'un atadığı Peter adında yaşlı bir keşiş rahibelere ruhani danışmanlık yapmaktaydı. Rahibe manastırlarının onarımı ve rahibe cenazelerinin uğurlaması rahipler tarafından gerçekleştirilirdi.⁹⁹ Palladius'a göre bu manastırda 400 rahibe yaşamaktaydı. Kadın keşişleri ancak bir rahibin eşlik etmesi halinde akrabaları ziyaret edebilirdi. Kadın manastırı erkek manastırından uzak olup arada nehir vardı. Bir rahibe öldüğünde, diğer rahibeler onu hazırlar ve nehir kıyısına getirirlerdi. Rahip ve diyakoz dualarla cesedi karşı tarafa taşırdı. Daha sonra cesedi kendi mezarlıklarına gömerlerdi. Rahip ve diyakoz dışında hiçbir erkeğin karşı tarafa geçmesine müsaade edilmezdi. Palladius, rahibe manastırının bulunduğu tarafa iş bulmak amacıyla geçen bir terziyle bir rahibenin buluşması sonucunda rahibenin intihar ettiğinden bahsetmektedir. Bu olaydan sonra rahibe

⁹⁶ Palladius, *The Lausiatic History*, Chap. 32; Butler, *The Lausiatic History of Palladius*, 236.

⁹⁷ Harmless, *Desert Christians*, 127-128.

⁹⁸ Grützmacher, *Pachomius*, 139.

⁹⁹ Grützmacher, *Pachomius*, 100.

manastırından sorumlu rahip, sorumlular hakkında yedi yıl boyunca komünöyona katılmama, yani cemaatten uzak kalma cezası vermiştir.¹⁰⁰

Pachomius'un kurduğu manastırlar kilise hiyerarşisinden bağımsızdı. Ancak ilerleyen süreçte onun modeli işiğında doğuda ve batıda kendi renklerini bulan manastırlar yaygınlaştı. Pachomian manastırlarının en büyük özellikleri mağara ve ıssız yerlerde bireysel keşiş yaşamını toplu, kurallı, manevi ve dünyevi araçları bulunan kenobitik yaşama dönüştürmüş olmasıydı. Şehir ve toplumsal yaşam yanında ruhani ve idari mekanizması bulunan Kilise'ye de yaklaşması anlamına gelmekteydi. Ardından gelenler, mesela Doğu Yunan'da Kayserili Basil ve Latin Batı'da Nursialı Benedict kendi manastır kurallarını ortaya koyarken¹⁰¹ kenobitik modelin kilise hiyerarşik düzenine adaptasyonunu da daha ileri götürdüler.

IV. Yüzyılda Anadolu'da Süryaniler, Yunanlar ve Ermeniler *hermit* keşişliğini sürdürmeye devam ettiler. Pachomius'un ilk manastırlarını kurduğunda Ermeni Kilisesi'nin kurucusu Aziz Grigor son yıllarını bir mağarada inzivada geçirdi.¹⁰² 370'lere doğru Ermeni coğrafyasında Süryani Daniel, Gind gibi çok sayıda bireysel keşiş vardı.¹⁰³ Yaklaşık aynı süreçte monastik yaşam biçimi güneyde Süryaniler arasında ilk olarak Pachomius'un öğrencilerinden Mor Evgin (350) aracılığıyla yayılmıştır.¹⁰⁴ Pachomian manastır sisteminin etkisi, Suriye ve Mezopotamya'da da yaygınlık göstermiştir.¹⁰⁵

3. Pachomian Manastır Kuralları

Pachomius'un kurallarının önce sözlü olarak hayata geçirilmesi ve kendisinden sonraki dönemlerde kaleme alınması yanında olağanüstü anlatılara sahip olması da söz konusudur. Ancak olağanüstü anlatılar, Pachomius'un manastır sistemi ve kurallarını öz itibarıyla ortaya koymaya engel değildir. Sonradan kaleme alınması ancak geliştirildiğinin göstergesidir, çünkü bu yaşam biçiminin kurucusu ve temeli Pachomius'tur. Olağanüstü anlatılar ise Pachomius'un yüce birisi olarak kabul edildiğini gösterdiği gibi bu anlatılardaki sıra dışılık, kurallara

¹⁰⁰ Palladius, *The Lausiac History*, Chap. 33.

¹⁰¹ Harmless, *Desert Christians*, 115; Kızıl, "Hıristiyan Monastisizminin Kuruluşu", 54.

¹⁰² Ագաթանգեղոս, "Պատմութիւն Հայոց", Մատենագիրք Հայոց, thk. Zaven Yeghavian (Արթիլիաս: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003), Բ/123/11, 124/1-4; Խորենացի, "Հայոց Պատմութիւն", Մատենագիրք Հայոց, thk. Zaven Yeghavian (Արթիլիաս: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003), Բ/11/91.

¹⁰³ Փաւստոս Բուզանդ, "Բուզանդարան Պատմութիւնը", Մատենագիրք Հայոց, thk. Zaven Yeghavian (Արթիլիաս: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003), Ա/VI/16.

¹⁰⁴ Anita Goswami, "Hermit to Cenobitic: A Study in Early Christian Monasticism", *Proceedings of the Indian History Congress* 66 (2005), 1332.

¹⁰⁵ Hannay, *The Spirit and Origin of Christian Monasticism*, 172.

ya da keşiş yaşam biçimine değil asıl olarak şahıslara, yani Pachomius'un şahsına yüklenir. Bu da sonrakiler üzerinde etki bırakan ve biçimlendirenin Pachomius olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda ona saygı gösterildiği için kurallarının ve manastır sisteminin koruma altına alındığına işaret eder.

Hıristiyanlık tarihinde eldeki en eski manastır kurallarının Pachomius'a ait olduğu bilinir.¹⁰⁶ Bazı araştırmacılar bu kuralların zaman içinde geliştiğini belirtirken¹⁰⁷ bazı kuralların Pachomius'un halefleri olan Theodore ve Horsiesius zamanından kaldığını söyleyenler de vardır.¹⁰⁸ Kuralların zaman içerisinde gelişmesi Pachomius'un öğrencilerinden kalma olmasından daha mantıklıdır. Çünkü Pachomius hizmetçi gibi çalışırken suistimal eden keşişleri kovduğunda¹⁰⁹ açık şekilde kural geliştirmeye ve bir düzen sağlamaya başlamıştır. Bu gelişmenin sonraki süreçte, 329 ve devamında da sürmesi beklenir. Bu doğrultuda başka manastırlar kurması başarılı olunduğuna inanılan faaliyeti çoğaltarak devam ettirme anlamına gelir. Devamında çoklu manastır idaresi açık ve bilinen bir durumdur. Dolayısıyla bir sistem oluşturulduğunu gösteren bu gelişmelerin kurallar ve düzenlemelerle gerçekleşmesi mümkündür.

Pachomius kurallarının orijinali sözlü geleneğe aitti ve daha sonra topluluğun üyeleri tarafından Sahidik Kıpti lehçesinde yazılı olarak kaydedilmiştir.¹¹⁰ Kuralların ilk olarak bölgenin Başpiskoposu olan Athanasius tarafından Roma sürgününde 341 yılında tanıtıldığı söylenir.¹¹¹ Ancak kısmen de olsa Pachomius'un yasa yapıcı olarak ünlenmesi Palladius'un (363-430) "*Lausiac History*"sine dayanır. Palladius olağanüstü bir anlatımla, Pachomius'un henüz bir mağarada keşişken bir meleğin gelip ona kuralları bir tablette verdiğini söylemiştir.¹¹² Bununla birlikte özellikle Batıda yayılması Jerome'un kuralları 404 yılında Latinceye çevirmesiyle gerçekleşmiştir. Jerome, İskenderiye başpiskoposu Theophilus'un 391'de dönüştürdüğü Metonia Pachomian manastırında kurallara ve mektuplara rastlamış ve bunları Latinceye (*Pachomiana Latina*) tercüme etmiştir. Bu, Pachomius'un ününün Batı'ya yayılmasına çok katkıda bulunmuştur. Kuralların üçte biri Kıptice, yarisına yakını da Yunanca olarak günümüze kadar gelmiştir.¹¹³ Pachomius kuralları

¹⁰⁶ Grützmacher, *Pachomius*, 116.

¹⁰⁷ Smith, *Christian Monasticism*, 245.

¹⁰⁸ Harmless, *Desert Christians*, 124; Grützmacher, *Pachomius*, 128.

¹⁰⁹ "The First Sanidic Life", 1/Frag. III-IV; "The Bohairic Life", 1/Chap. 24; "The First Greek Life", 1/Chap. 38.

¹¹⁰ Drayton, *Pachomius as Discovered*, 131.

¹¹¹ Grützmacher, *Pachomius*, 115.

¹¹² Palladius, *The Lausiac History*, Chap. 32; Butler, *The Lausiac History of Palladius*, 236.

¹¹³ Harmless, *Desert Christians*, 123-124, 137.

denilen ve manastır kurallarını kapsayan eser ilk önce Roma'da 1575 yılında basılmıştır.¹¹⁴

Veilleux tarafından çevrilen kuralların tam versiyonunda Jerome'un önsözünden sonra şu dört bölüm vardır: "*Precepts*" (İlkeler), "*The Precepts and Institutes*" (İlkeler ve Enstitüler), "*The Precepts and Judgments*" (İlkeler ve Yargılar), ve "*The Precepts and Laws*" (İlkeler ve Kanunlar). Bu kanunlar toplam 194 maddeden oluşur.¹¹⁵

Kurallar içerik bakımından çok düzenli değil, karışıktır. Manastırda görev yapan üst yöneticilerle evlerin yöneticilerini ilgilendiren kurallar vardır. Başka bir açıdan kutsal metin okuma, komünyon, oruç, dua vakitleri gibi ayinler ve inançları, dünyevi yaşamı ilgilendiren iş ve mesleklerle alakalı kuralları barındırır. Bunlar yanında kural ihlali yapanlar veya sorun çıkaranlar için cezai kurallar da bulunur.¹¹⁶ Pachomius'un kuralları manastıra kabul, giyim ve yemek, dua, çalışma ve keşişlerin sınıflandırılmasını içerir. Manastırlar büyüdükçe ve geliştikçe bu yazılı kurallardan başka sözlü kurallar da oluşmuştur. Bu, bir manastır geleneği oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Pachomius'un kendi sistemini kurduğu anlaşılmaktadır.

Pachomian manastır kurallarında, özellikle rahipleri cinsel günahlardan korumayı hedefleyen sıkı disiplin kuralları mevcuttur. Örneğin geçmişinde cinsel ahlaksızlık yapmış biri asla manastıra kabul edilmez. Çünkü diğer keşişleri kirleteceğinden korkulur. Cinsel ahlaksızlık durumunda eyleme karışan rahipler manastırdan kovulur. Buna bir örnek olarak böyle bir rahibin ölmesi durumunda cenazesiyle son kez vedalaşılır. Ceset rahip cübbesinden çıkarılarak çıplak hale getirilir ve bu halde dağlara atılır. Pachomius bu olaya şahıran insanlara ölen kişinin günahkâr olduğunu ve ancak bu şekilde günahlardan arınabileceğini söyler.¹¹⁷

Pachomius'un manastır kurallarının¹¹⁸ genel itibarıyla anlaşılması için konulara göre ayrılması akla uygundur.

¹¹⁴ Smith, *Christian Monasticism*, 245.

¹¹⁵ "The Rules of Saint Pachomius", çev. Armand Veilleux, *Pachomian Koinonia* (Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1981), 2/141-195; Boon, *Pachomiana Latina*, 1-74.

¹¹⁶ Harmless, *Desert Christians*, 124.

¹¹⁷ Grützmacher, *Pachomius*, 135-136.

¹¹⁸ "The Rules of Saint Pachomius", 2/141-195; Palladius, *The Lausiac History*, Chap. 32; Grützmacher, *Pachomius*, 116-130; Smith, *Christian Monasticism*, 245-246; Watterson, *Coptic Egypt*, 63-65.

a- Manastıra kabul ve manastır düzeniyle ilgili temel kurallar:

Manastırlara kabul edilmeden önce adaylar üç gün kapıda bekletilir, daha sonra temel işler için eğitilirlerdi. Okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma öğretilir, bazı *Mezmurlar* ve *Rabb'in Duası* ezberletilirdi. Keşişler hakkında araştırmalar yapılırdı. Suçlu olup olmadığı, keşiş olma konusunda ciddi olup olmadığı veya ani karar alıp almadığı gibi bilgiler toplanırdı. Gerçekten hak edenler ve istekli olanlar alınırdı. Acemilik üç yıl sürer, daha sonra küçük bir törenle dünyevi giysiler çıkarılıp manastır elbiseleri giydirilirdi.

Manastır girişlerinde herhangi bir yeminin yapıldığına dair bilgi yoktur. Yine manastırda kalma zorunluluğuyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca ahlaki olarak kalma zorunluluğu vardı. Girişte başın tamamını ya da bir kısmını tıraş etme anlamına gelen *tonsure*¹¹⁹ uygulanırdı.

Diğer manastırlardan gelen keşişler, farklı alışkanlıkları olduğu için kabul edilmemekteydi. Ancak manastırlarda misafirlere ve fakirlere hizmet etmek esastı.

Pachomian keşişlerinde koşulsuz itaat aranırdı. Ancak keşişlerin çalışması veya manastır sorumlusunun yetkileriyle ilgili kesin bir kural yoktu.

Manastırlarda liyakat esastı. Rahipler kısmen liyakate kısmen kıdeme bağlı olarak idare edilirdi. Rahipleri liyakate göre sınıflandırmada Yunan alfabesinin harfleri kullanılırdı. Bu harflerin mistik bir anlamı vardı. Karakter ve davranış olarak keşişler, harfin anlamına uygun olarak yerleştirilirdi. *Alfa* (Αα), *beta* (Ββ), *gama* (Γγ) ve *delta* (Δδ) gibi. Örneğin itaatsiz keşişler *ro* (ρ) sınıfına, iyi rahipler *epsilon* (ε) sınıfına yerleştirilirdi. Daha basit keşişler *iota* (Ιι), sapkın davranışları olanlar *hi* (Χχ) sınıfında kodlanmışlardı. Bunun amacı manastır başrahibinin manastırı ve keşişleri kolay yönetmesidir.

Manastırdaki disiplinden başrahip sorumludur. Başrahip, suçlu olan alt rahipleri görevden alabilir veya başka yere gönderebilir. Herkes ona karşı mutlak itaat etmek zorundadır. O ise hiç kimseye karşı sorumlu değildir. Onun vereceği hüküm kesindir ve itiraz edilemez. Başrahip seçimiyle ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber, onu Pachomius'un atadığı anlaşılmaktadır. Bireysel manastırları yöneten başrahipler bu başrahibe tabidirler. Onlar, lider başrahip tarafından atanırlar. Her hücrenin de bir sorumlu keşişi vardır.

¹¹⁹ William H. W. Fanning, "Tonsure", *Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1913), 14/779; T. J. Riley, "Tonsure", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Berard L. Marthaler (Washington: Catholic University of America, 2003), 14/110.

b- Keşişlerde ahlaksız davranışları önleme amaçlı bazı kurallar:

Her hücrede üç keşişin kalmasına izin verildi. Ancak yine de manastırda ahlaksız davranışlardan kaçınmak için çok katı kurallar getirilmiştir:

İş gerektiği durumlar dışında iki keşiş baş başa aynı odada kalmaz.

Konuşma sırasında bile keşişler arasında bir boşluk olmalıdır.

Hastalık durumu dışında hiçbir keşiş diğerine dokunamaz.

İki keşiş beraberce çıplak bir eşeğin sırtına binemez.

Hiçbir keşiş kendisine ait olmayan yatakta yatamaz.

Hiçbir keşiş başka bir keşişi yıkayamaz.

Hiç kimse başkasını yağla mesh edemez.

Emir olmadan veya zorunlu bir durum olmadan başka keşişin hücreğine girilemez.

c- Keşişlerin dış dünyayla ilişkilerini düzenleyen bazı kurallar:

Manastıra başrahabin izni olmadan kimse giremez.

Dış hizmetten sorumlu keşişler manastır başrahibinin haberi olmadan dışardan mektup veya haber getiremezler.

Rahipler, akrabalarının hastalanması durumunda onları ziyaret edebilir.

Akrabanın ölümü durumunda, başrahabin izniyle cenazesine katılabilir.

Akrabaları da manastırı ziyaret edebilir ve başrahabin izniyle getirdikleri yiyecekleri rahibe verebilirler.

d- Keşişlerin giyimleriyle ilgili bazı kurallar:

Üç yıl acemilikten sonra dünyevi giysiler çıkarılıp manastır elbiseleri giyilir.

Keşişler belinde kemer olan kolsuz keten bir tunik (*lebiton*) giyerler ve omuzlarında bir keçi derisi (*melote*) taşırlar.

Gece ve gündüz giymek için bir de harmaniyeleri vardı.

Ayaklarında ise sandalet veya çizme vardı.

Keşişler, beyaz işlenmiş bir koyun derisinden yapılmış manastırlarını ve evlerini temsil eden bir başlık (*kukuleta*) takarlardı.¹²⁰

¹²⁰ Harmless, *Desert Christians*, 127-128.

Keşişlerin başlığı üstünde koyu kırmızı haç işlenmişti. Çocuklar gibi yumuşak bir kıyafet giyerlerdi.

Cumartesi ve Pazar ayine gittiklerinde sadece keten giysi giyip kukuleta takarlardı.

e- Keşişlerin inanç ve uygulamalarıyla ilgili bazı kurallar:

İsteyen keşişler oruç tutabilir.

Manastırda oruç günleri Çarşamba ve Cuma günüdür.

Sabah, öğlen ve akşam dua vakitlerinde en az on iki defa dua ederlerdi. Bu dualar *Mezmurlardan* seçilirdi. Akşam karanlığında yatmadan önce kanonik akşam dua vakti olan *vespers*¹²¹ uygulanırdı, yani on iki defa dua okunurdu.

Manastır yerleri ihtiyaç sahipleri için yardım ve kutsama yerleriydi.

Manastırlarda yaşayanlar her yıl Paskalya'da bir araya gelirlerdi.

f- Keşişlerin yemekleriyle ilgili genel kurallar:

Yemek için ayrı bir yer inşa edilmiştir.

Yemek için belirli bir saat yoktur. Ancak saat öğleyin 12'den 6'ya kadar yemek yiyebilirlerdi.

Keşişler günde yalnızca bir kere yemek yiyebilirlerdi.

Keşişlerin hepsi aynı yemeği yemezdi. İşlerin yoğunluğuna göre onlara yiyecek ve içecek ikram edilirdi.

Genç ve sağlıklı keşişlerin yiyecekleri ekmek, sebze, zeytin, peynir, yumurta ve haşlanmış tahıllardan yapılmış çorbalardan oluşurdu. Hasta ve yaşlılar için ise etli besinler verilirdi. Kalan artık yiyecekler yoksul köylülere dağıtılırdı.

Yemekten önce *Mezmurlardan* dua okunması şarttı.

Yemek sırasında katı bir sessizlik hâkimdi.

Yemek esnasında keşişlerin birbirinin yüzüne bakması kesinlikle yasaktı. Keşiş yemek yediğinde sadece önündeki kâseye bakmak zorundaydı. Keşişler yemek yerken birbirlerini görmemek için başlarını başlıkla örterlerdi.

Yemek sırasında eğlence ve konuşma yasaktır. Keşişlerin sadece ibadetle meşgul olması hedeflenmiştir.

¹²¹ Fernand Cabrol, "Vespers", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1913), 15/381-382; G. E. Schildel, "Vespers", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Berard L. Marthaler (Washington: Catholic University of America, 2003), 14/462-463.

Bir keşiş izinsiz yemek yerse on gün boyunca sadece ekmek ve suyla oruç tutma cezası verilirdi. Bunun yanında her gün iki yüz defa secde etme cezası da verilirdi.

g- Keşişlerin yapmaması gereken bazı genel kurallar:

Keşişler izinsiz hiçbir iş yapamazlardı.

Keşişlerin bağırması veya yüksek sesle ağlaması, kavga etmesi yasaktı. Bunu yapan keşişe sekiz gün boyunca her gün üç yüz defa secde etme cezası verilirdi.

Gece yarısı duası için kiliseye mazeretsiz gitmeyen keşişlere bin kez secde edip o gün sadece suyla beslenme cezası verilirdi.

İzinsiz olarak mal biriktiren keşişlere biriktirdiklerini teslim edip su ve ekmekle elli gün boyunca oruç tutma cezası verilirdi.

h- Keşişlerin yatma ve uyumayla ilgili uyması gereken bazı kurallar:

Keşişlerin yüzükoyun veya sırtüstü pozisyonda yatmaları yasaktı.

Geceleri uyurken keşişler tuniklerinin kuşaklarını tutarlardı. Böylece deriler bir örtü görevi görürdü.

Hücrelerde yatak yerine eğimli sandalyeler kullanılırdı. Sandalyelere serilen kilim, yatak vazifesi görürdü. Yarı uzatılmış koltuklarda oturma pozisyonunda uyumalarına izin verilirdi. Bunun amacı keşişleri rahat ve şehvet uyandıran uzanma pozisyonundan kaçındırmaktı.

i- Rahiplere verilen cezalarla ilgili bazı kurallar:

Rahiplere verilen cezaların içinde günahların şiddetine göre günde iki yüzden bin defaya kadar secde etmek, elli güne kadar ekmek ve su orucu tutmak da vardı. Bazen de yemekhanede kendinden daha genç olan rahiplerden alçakta oturtulurlardı. Cezalardan önce keşiş suç işlemişse uyarılırdı. Diğer keşişlerle yedi gün boyunca görüştürülmez, oruç tutması istenir ve son olarak manastır dışında kırbaç cezası verilirdi. Özellikle eşcinsellik ve başkaldırı en ağır suç kabul edilip topluluktan ihraca kadar varan cezalar uygulanırdı.

Sonuç

Sonuç olarak Pachomius Mısır'da kendine özgü bir manastır sistemi geliştirmiştir. Bu manastır sistemini geliştirmesinde doğduğu ve yaşadığı çevre şartları içerisinde hayatında belli dönüm noktalarının etkili olduğu görülmektedir. Vaftiz olmadan önce bir yıllık askeri tecrübesi ve Serapis tapınağında bir yıla yakın zaman geçirmesi yanında Hıristiyanlıktan ruhsal anlamda etkilenecek vaftiz olması, yalnız keşişlerle yaşamı ve en önemlisi

keşişliğe adım attığında Palamon ile yaşamı bir toplu manastır düşüncesinin geliştiği dönemdir. Palamon'la yaşamı aslında küçük bir toplu keşiş yaşamı örneğiydi ve akabinde kendi toplu yaşamını kurmasındaki en etkili dönemdir. Bu tecrübe, fikrinin yaşanabilirliğini göstermiş olmalı. Ancak Tabennesi'de ilk yıllar düzen, sistem ve kural eksikliklerinin olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bunların başladığını gösteren olaylar da vardır. Çünkü nazikçe hizmetçi gibi çalıştığı ilk 4-5 yıllık dönemde manastıra uygun olmayanların manastırdan uzaklaştırılması sıkı kural ve cezaların getirilmeye başladığı anlamına gelir. Pachomius'un sonraki yaşamını keşiş ve keşişeler için başka birçok manastır kurarak geçirmesi ve aynı yol üzereyken ölmesi kenobitik yaşamı kurmaya çalıştığını ve hedeflerinde başarılı olduğunu gösterirken bu başarısı Hıristiyan manastır geleneğinin kurulmasını da sağlamıştır.

Pachomius hem sistemli bir toplu manastır geleneği kurmuş ve kurallarını geliştirmiş hem de bu gelenek Doğu'da ve Batı'da Hıristiyan manastırcılığının gelişmesinde örnek model olmuştur. İlk olmak zorlayıcı olmasına rağmen hem ruhbanlığa önem vererek hem de Kilise ve kanonik teolojiyle problemlilik olmayarak, ikisi arasında oluşturduğu denge sayesinde kendi manastır sistemini kurmuştur. Bu onun Hıristiyan dünyasında her zaman kabul görmesine yol açan bir özelliktir.

Aziz Pachomius'un kuralları ve keşiş hayatını dünyevi yaşamdan fazla uzak kalmadan düzenlemesi hem bir denge hem de düzenli bir sistem oluşturduğunun göstergesidir. Manastır yaşamına dair düzenli bir sistem oluşturmaya başladığını gösteren başka bir olay da keşişleri kovma olayıdır. Bu, bir düzen, dolayısıyla bir sistemin kuruluş aşamasını ifade etmektedir. Ardından aynı dönemde, 328 yılında, başka manastırlar kurmaya devam etmesi ise hem önceki faaliyetlerinin başarılı olduğunu hem de bir sistem oluşturduğunu göstermektedir. Çünkü yeni manastırların kurulması önceki manastırların başarılı olduğu ve geliştirilerek sistemleşmeye doğru gidildiği anlamına gelir. Ayrıca farklı alışkanlıklar kazandıran başka manastırlardan gelen keşişlerin kabul edilmeme kuralı oluşturulan sistemin korunmaya çalışıldığını göstermektedir.

Manastırların idaresi ve keşişlerin sınıflandırılması Pachomius'un yöneticilik vasfına işaret etmektedir. Okuma yazma eğitimi, kutsal metin okumaları, komünyona ve Paskalya'ya önem verme, basit fikirleri Kutsal Kitap'a dayandırma Hıristiyanlığın temel inanç ve uygulamalarına değer verildiğini göstermektedir. Bu manevi zenginliği koruma ve yükseltme çabası, daima dik durmasını sağlamıştır.

Pachomius'un manastır kuralları yaşananlardan hareketle geliştirildiğini göstermektedir. İçeride keşişler arası ilişkiler ile keşişlerin yeme, içme, uyuma

ve çalışma gibi dünyevi faaliyetleri yanında ruhban yaşamını zenginleştirmeyi hedefleyen oruç, komünyon ve dua gibi temel uygulamalar kuralların belirlenmesinde rol oynayan temel hususlardandır. Keşişlerin dış dünyayla ilişkileri ruhani anlamda manastırda kapalı kalmakla ve fiziksel anlamda aileleriyle ve diğer insanlarla ilişkilerine sınırlandırma koymakla düzenlenmiştir. Manastır hayatı sürdürmenin gereğince ve ruhsal faaliyetlere bir düzen vermesi için iş yapma ve belli mesleklere ayrılma bazı kuralları da beraberinde getirmiştir. Bu, ruhani anlamda sürekli yükselmenin mümkün olmadığı yerde durup nelerden vazgeçildiğini yeniden düşünerek tazelenme anlamına gelmektedir. Manastır ile dış dünya arasında kurulan bu denge keşişliğin temel uygulaması olan münzevilikğin değerli olduğunun da bir göstergesi mahiyetindedir. Pachomius düzenli ve kurallı şekilde idare ettiği bu manastır sistemiyle özgün, ilk kurucu ve model olma özelliklerini de ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Alici, Mehmet. *İşığın Elçisi Mani ve Gnostik Düşüncesi*. İstanbul: Divan Kitap, 2018.
- Alpaslan, Levent. *Anadolu'da Din: Roma Dönemi*. Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- Aziz S. Atiya. *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*. çev. Nurettin Hiçyılmaz. İstanbul: Doz Yayınları, 2005.
- Bacchus, Francis Joseph. "Eastern Monasticism Before Chalcedon". *The Catholic Encyclopedia*. ed. Charles G. Herbermann. 10/464-467. New York: The Encyclopedia Press, 1913.
- Besse, J. M. "Hermits". *Catholic Encyclopedia*. ed. Charles G. Herbermann. 7/280-281. New York: The Encyclopedia Press, 1913.
- Bilal Baş. *Çölü Fethetmek: Geç Antikçağ'da Mısır Manastırları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 215M.S.
- Boon, Amand (ed.). *Pachomiana Latina: Regle et Épître de S. Théodore et "Liber" de S. Orsiesius; Texte Latin de S. Jérôme*. Louvain: Revue d'Histoire Ecclésiastique, 1932.
- Bush, R. Wheler. *The Life and Times of Chrysostom*. London: The Religious Tract Society, 1885.
- Butler, Cuthbert. *The Lausiac History of Palladius a Critical Discussion Together with Notes on Early Egyptian Monasticism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1898.
- Cabrol, Fernand. "Vespers". *The Catholic Encyclopedia*. ed. Charles G. Herbermann. 15/381-382. New York: The Encyclopedia Press, 1913.
- Clarke, W. K. Lowther. *St. Basil the Great a Study in Monasticism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1913.
- Donahue, A. "Anchorites". *New Catholic Encyclopedia*. 1/397. Washington D.C: Thomson and Gale, 2003.
- Donahue, A. "Cenobites". *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition). ed. Berard L. Marthaler. 3/334. Washington: Catholic University of America, 2003.
- Donahue, A. "Hermits". *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition). ed. Berard L. Marthaler. 6/799-800. Washington: Catholic University of America, 2003.

- Drayton, James M. *Pachomius as Discovered in the Worlds of Fourth Century Christian Egypt, Pachomian Literature and Pachomian Monasticism: A Figure of History or Hagiography?* Sydney: University of Sydney Australia, Degree Of Master, 2002.
- Erekinci, Lale Saygı. *Anadoluda Serapis Kült.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Fanning, William H. W. "Tonsure". *Catholic Encyclopedia*. ed. Charles G. Herbermann. 14/779. New York: The Encyclopedia Press, 1913.
- Goswami, Anita. "Hermit to Cenobitic: A Study in Early Christian Monasticism". *Proceedings of the Indian History Congress* 66 (2005), 1329-1335.
- Gribomont, J. "Cenobitism". *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition). ed. Berard L. Marthaler. 3/334-335. Washington: Catholic University of America, 2003.
- Grützmacher, Georg. *Pachomius und das Altteste Klosterleben: Ein Beitrag zur Mönchsgeschichte.* Freiburg and Leipzig: Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C. Mohr, 1896.
- Güzeldal, Yasin. *Aziz Benedikt ve Hıristiyan Manastır Yaşamı.* İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2021.
- Güzeldal, Yasin. "Erken Dönem Orta Çağ Hıristiyan Manastırlarında Bir Disiplin Aracı Olarak Fiziksel Ceza". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (2021), 209-235.
- Hannay, James O. *The Spirit and Origin of Christian Monasticism.* London: Methuen and Co., 1903.
- Harmless, William. *Desert Christians: An Introduction to the Literature of Early Monasticism.* New York: Oxford University Press, 2004.
- Hedstrom, Darlene Brooks. *The Monastic Landscape of Late Antique Egypt: An Archaeological Reconstruction.* Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Henri Leclercq. "Meletius of Lycopolis". *The Catholic Encyclopedia*. ed. Charles G. Herbermann. 10/164-165. New York: The Encyclopedia Press, 1913.
- Juan Manuel Lozano. "Eremitism". *The Encyclopedia of Religion*. 2/137. New York, 1987.
- Kızıl, Hayreddin. "Hıristiyan Monastisizminin Kuruluşu (İlk Altı Asır)". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2010), 33-67.
- Lieu, Samuel N. C. *Manichaeism in Central Asia and China.* Leiden: Brill, 1998.
- Margaret Smith. "Kadınlar Arasında Asketizm ve Manastır Hayatı". çev. Halil Temiztürk. *KTÜİFD* 4/2 (Güz 2017) (2017), 2015-2229.
- Mccarthy, M. C. "Laura". *New Catholic Encyclopedia*. ed. Gregory F. LaNave. thk. Berard L. Marthaler. 8/381. Thomson and Gale, 2003.
- McCarthy, M. C. "Pachomius". *New Catholic Encyclopedia*. 10/742-743. Washington: Catholic University of America, 2003.
- Meçin, Mehmet Mekin. *Mani ve Meniheizm.* Ankara: İlahiyât, 2022.
- Meyer, R. T. "Lausiac History (Palladius)". *New Catholic Encyclopedia*. 8/381-382. Washington: Catholic University of America, 2003.
- Palladius. *The Lausiac History of Palladius.* çev. W.K. Lowther Clark. New York: The Macmillan Company, 1918.
- Riley, T. J. "Tonsure". *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition). ed. Berard L. Marthaler. 14/110. Washington: Catholic University of America, 2003.
- Schildel, G. E. "Vespers". *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition). ed. Berard L. Marthaler. 14/462-463. Washington: Catholic University of America, 2003.

- Seyfeli, Canan. "Maniheizm". *Dinler Tarihi*. 198-214. Diyarbakır: D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2016.
- Smith, Isaac Gregory. *Christian Monasticism from the Fourth to the Ninth Centuries of the Christian Era*. London: A. D. Innes And Co., 1892.
- Sozomen. *Ecclesiastical History of Sozomen, Comprising a History of The Church, From A. D. 324 to A. D. 440*. çev. Edward Walford. London: Henry G. Bohn, 1855.
- T., J. - K., A. "Pachomios". *The Oxford Dictionary of Byzantium*. ed. Alexander P. Kazhdan. 3/1549-1550. New York: Oxford University Press, 1991.
- Taşpınar, İsmail - Güzeldal, Yasin. "Batı Manastır Geleneğinin Babası Aziz Benedikt ve Asketik Öğretileri". *Akademiar Dergisi* 8 (2020), 11-45.
- Timbie, Janet. "Melitian Schism". *Claremont Coptic Encyclopedia*. ed. Aziz S. Atiya. 5/1584-1585. Claremont: Claremont Graduate University, 1991.
- Tiryaki, Ayça. "Erken Hıristiyanlık Döneminde Manastır Sisteminin Doğuşu". *Sanat Tarihi Dergisi* XVI/2 (Ekim 2007), 49-65.
- Tural, Murat. *Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
- Pachomian Koinonia: Instructions, Letters and Other Writings of Saint Pachomius and His Disciples*. çev. Armand Veilleux. 3 Cilt. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1982.
- Pachomian Koinonia: Pachomian Chronicles and Rules*. çev. Armand Veilleux. 3 Cilt. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1981.
- Pachomian Koinonia: The Life of Saint Pachomius*. çev. Armand Veilleux. 3 Cilt. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1980.
- Veilleux, Armand. "Pachomius, Saint". *The Coptic Encyclopedia*. ed. Aziz S. Atiya. VI/1859-1864. New York: Macmillan Publishing Company, 1991.
- Veilleux, Armand. "Palamon, Saint". *The Coptic Encyclopedia*. ed. Aziz S. Atiya. VI/1876. New York: Macmillan Publishing Company, 1991.
- "The Bohairic Life of Pachomius (SB0)". çev. Armand Veilleux. *Pachomian Koinonia*. 1/23-295. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1980.
- "The First Greek Life of Pachomius (G1)". çev. Armand Veilleux. *Pachomian Koinonia*. 1/297-423. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1980.
- "The First Sahidic Life of Pachomius (S1)". çev. Armand Veilleux. *Pachomian Koinonia*. 1/425-443. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1980.
- "The Rules of Saint Pachomius". çev. Armand Veilleux. *Pachomian Koinonia*. 2/141-195. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc., 1981.
- Veilleux, Armand. "Theodorus of Tabennese, Saint". *The Coptic Encyclopedia*. ed. Aziz S. Atiya. VII/2239-2240. New York: Macmillan Publishing Company, 1991.
- Wace, Henry - Piercy, William C. *A Dictionary of Christian Biography and Literature to the End of the Sixth Century A.D., with an Account of the Principal Sects and Heresies*. Peabody, Massachusetts: Hendrickson Publishers, 1999.
- Watterson, B. *Coptic Egypt*. Edinburgh: Scottish Academic Press, 1988.
- Workman, Herbert B. *The Evolution of The Monastic Ideal*. Westminster, 1913.
- Ագաթանգեղոս. "Պատմութիւն Յայոց". Մատենագիրք Յայոց. thk. Zaven Yegavian. Բ/1302-1735. Արթիկ: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003.

Բուզանդ, Փաւստոս. “Բուզանդարան Պատմութիւնք”. Մատենագիրք Հայոց. thk. Zaven Yegavian. Ա/277-428. Անթիլիաս: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003.
Խորենացի. “Հայոց Պատմութիւն”. Մատենագիրք Հայոց. thk. Zaven Yegavian. Բ/1739-2121.
Անթիլիաս: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003.
“Melitian Schism”. Erişim 12 Haziran 2022.
<https://ccd1.claremont.edu/digital/collection/cce/id/1305/>
The Paradise of the Holy Fathers. London: Chatto Windus, 1907.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Cüneyt Yeşil (%50) - Canan Seyfeli (%50)

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
